

Tartu Ülikool
Humanitaarteaduste ja kunstide valdkond
Ajaloo ja Arheoloogia Instituut
Arheoloogia osakond

Gert Pärnamäe

**Varauusaegsete mõisate materiaalne kultuur
Padise, Keila ja Olustvere mõisa arheoloogiliste
leidude valgusel**

Magistritöö

Juhendajad: Andres Tvauri
Marge Konsa

Tartu 2017

SISUKORD

SISSEJUHATUS	4
1 MÕIS VARAUUSAJAL	11
1.1 MÕISA DEFINITSIOON.....	12
1.2 VARAUUSAEGSE MÕISA ARHITEKTUUR.....	14
1.3 MÕIS MAJANDUSLIKUST ASPEKTIST.....	16
2 PADISE MÕIS	18
2.1 PADISE MÕISA AJALOO LÜHIÜLEVAADE.....	18
2.2 PADISE MÕISA KAEVAMISTE ARUANDLUS.....	21
2.3 PADISE MÕISA AINELISE KULTUURI ISELOOMUSTUS.....	23
2.3.1 Keraamilised leiud.....	24
2.3.2 Piibutükid.....	25
2.3.3 Ahjukahlite tükid.....	26
2.3.4 Põrandaplaatide tükid.....	27
2.3.5 Metallist leiud.....	28
3 KEILA MÕIS	29
3.1 KEILA MÕISA AJALOO LÜHIÜLEVAADE.....	29
3.2 KEILA MÕISA KAEVAMISTE ARUANDLUS.....	32
3.3 KEILA MÕISA AINELISE KULTUURI ISELOOMUSTUS.....	35
3.3.1 Keraamilised leiud.....	35
3.3.2 Klaasesemete killud.....	37
3.3.3 Piibutükid.....	38
3.3.4 Kahlitükid.....	39
3.3.5 Põrandalaat.....	42
3.3.6 Metallist leiud.....	42
3.3.7 Katusekivi tükk.....	43
3.3.8 Muud leiud.....	43
4 OLUSTVERE MÕIS	44
4.1 OLUSTVERE MÕISA AJALOO LÜHIÜLEVAADE.....	44
4.2 OLUSTVERE MÕISA KAEVAMISTE ARUANDLUS.....	46
4.3 OLUSTVERE MÕISA AINELISE KULTUURI ISELOOMUSTUS.....	48
4.3.1 Keraamilised leiud.....	48
4.3.2 Piibutükid.....	49
4.3.3 Metallist leiud.....	49
4.3.4 Muud leiud.....	50
5 ARUTELU JA JÄRELDUSED	52
5.1 UURIMISTULEMUSED.....	52
5.1.1 Keraamilised leiud.....	52
5.1.2 Piibukatked.....	53

5.1.3	<i>Ahjukahli katked</i>	54
5.1.4	<i>Põrandaplaadid</i>	54
5.1.5	<i>Muud leiud</i>	55
5.2	JÄRELDUSED	56
5.2.1	<i>Varauusaegse mõisa omanike eluolu</i>	57
KOKKUVÕTE		59
KASUTATUD KIRJANDUS		61
SUMMARY		76
LISAD		80
LISA 1. PADISE MÕISA ARHEOLOOGILISTE LEIDUDE FOTOD		80
LISA 2. KEILA MÕISA ARHEOLOOGILISTE LEIDUDE FOTOD		95
LISA 3. OLUSTVERE MÕISA ARHEOLOOGILISTE LEIDUDE FOTOD		127

SISSEJUHATUS

Magistritöö teema ja eesmärk

Käesoleva magistritöö teemaks valisin Eesti varauusaegsete 16.–17. sajandi mõisate materiaalse kultuuri, sest selleaegseid mõisaid on meil arheoloogiliselt väga vähe ja juhuslikult uuritud. Samas on neis mõisates toimunud arheoloogilistel väljakaevamistel tänaseks kogutud juba piisav allikmaterjal arheoloogilise leiuainese näol, et sel teemal esimene magistritöö koostada.

Eesti ala aadlike eluolu väljendus kõige paremini ja selgemini nii mõisates kui ka linnapaleedes või -majades. Kuna neid on ehitisarheoloogia vaatevinklist juba veidi uuritud, langes minu valik mõisate materiaalsele kultuurile, mis oli seni täiesti uurimata. Mõisatest avastatud ja linnas toimunud arheoloogilistelt väljakaevamistelt saadud leide on võimalik võrrelda, et saada aimu mõisnike eluolust, -olmest ja materiaalsest kultuurist. Kuna tegemist on ajaloolise ajaga, on mõisatest saadud arheoloogilisi leide võimalik tõlgendada, asetades neid ka ajaloolistest allikatest teada olevasse ajaloolisse konteksti.

Claude Lévi-Straussi (2012) kirjelduse järgi kuuluvad mõisnike eluolu ja olme ajaloo valdkonda, kuna nende kui inimeste kohta on info, andmed, sissekanded, elulookirjeldused säilinud, nad töötasid kõrgetel kohtadel ja nende oma kinnisvaraandmed on arhiivides alles. Kuid nende mõisahooned kuuluvad C. Lévi-Straussi kirjelduse järgi etnoloogiasse, nende rustikaalne arhitektuur on üle võetud lihtrahva kultuurist ja mõisate kirjeldused on unustusse vajunud. Nende andmed on peaaegu olematud, nende kohta pole arheoloogias varem publikatsioone kirjutatud, kuid Gustav Rängal (1971) õnnestus Rootsis arhiivis leitud andmete põhjal 17. sajandi II poole mõisamajad rekonstrueerida ja kirjeldada. Lisaks on hea võimalus ka arheoloogiliste leidude abil mõisate materiaalse kultuuriga tutvuda. Arheoloogiliste leidude kaudu on võimalik aimu saada, kuidas mõisnikud toitused, jõid, elasid. Leidude põhjal on võimalik järeldada näiteks seda, kas nad kasutasid importkeraamikat või olid nõud kohapeal tehtud. Väljakaevamistelt saadud kahlikatked viitavad tavaliselt sellele, et sellel kohal oli

olnud eluase. Järelikult on just arheoloogia abil võimalik neid lähemalt uurida. Samas saadakse infot leidude, nende kasutusmotiivi, materjali ja vahel ka dateeringute kohta arheoloogilise leiukonteksti abil, millest sain andmeid leiunimekirjadest, mis sisalduvad arheoloogiliste väljakaevamiste aruannetes.

Arheoloogiliste leidude uurimine on olnud minu huviks ja tööks. Arheoloogiafirmas töötades koostasid leiunimekirju, dokumenteerisin ja dateerisin leide. Minu isiklik huvi mõisate vastu pärineb juba noorpõlvest, mil lugesin raamatuid mõisatest.

Probleemipüstitus

Käesoleva magistr töö uurimisallikaks on arheoloogilised esemeleidud. Antud teema uurimiseks valisin ma Padise, Keila ja Olustvere mõisad, sest neid on kõige rohkem arheoloogiliselt uuritud ning uuringute kohta on koostatud aruanded. Nimetatud mõisate arheoloogiliste leidude põhjal soovin vastust alljärgnevatele küsimustele:

- 1) Kas ja millisel moel arheoloogilised leiud täiendavad seniseid teadmisi varauusaegsete mõisate ajaloo kohta?
- 2) Millised esemed olid varauusaegses mõisas kasutusel olnud?
- 3) Kas varauusaegses mõisas oli importkeraamika kasutusel?
- 4) Missugused ahjud mõisates varauusajal olid? Millist tüüpi või milliste kaunistustega?
- 5) Milline on Eesti varauusaegsete mõisade arheoloogilise uurimise senine seis ja milliste kaevamiste aruandeid on olemas?

Neile käesoleva magistr tööga tõstatatud küsimustele vastuseid otsides ja leides on võimalik saada ettekujutus varauusaegset mõisatest ja kirjeldada seda, millised olid varauusaegsed mõisad ja millised esemed olid tolleaegsetes mõisates kasutusel olnud.

Kirjandus Eesti varauusaegsete mõisate kohta

Eesti mõisate arhitektuuri ja ajaloo kohta on ilmunud mitmeid teaduslikke publikatsioone. Kunstiajaloolane Voldemar Vaga (1931) uuris II maailmasõja käigus

hävunud Põltsamaa mõisa arhitektuuri. Kunstiteadlane Armin Tuulse avaldas 1942. aastal saksakeelse mahuka ja põhjaliku monograafia „Die Burgen in Estland und Lettland“. 2013. aastal ilmus tema artiklite kogumik „Linnad ja lossid“.

Etnograaf G. Ränk, olles II maailmasõja ajal Rootsi eksiili läinud, kirjutas põhjalikke artikleid mõisate kohta. Stockholmis ilmus 1971. aastal Ränga monograafia „Die älteren baltischen Herrenhöfe in Estland“. Selles raamatus kirjeldab Ränk põhjalikult 17. sajandi Eesti mõisaid ja nende inventari, nende olukorda ja väljanägemist. Avaldati ka tema artiklid „Balti mõisate ehituskultuur enne suuri stiiliperioode“ ja „Eesti küla, talu ja mõis“. Nendes artiklites puudutab Ränk (2000a; 2000b) põgusalt 17. sajandi mõisate hoonestust ja sisustust, täiendades nende artiklitega teadmisi 17. sajandi mõisate olukorrast. Majandusajaloolane Arnold Soom, kes samuti põgenes Rootsi, uuris mõisate ajalugu ja põllumajandust ning tema sulest ilmus 1954. aastal põhjalik monograafia „Der Herrenhof in Estland im 17. Jahrhundert“. Selles raamatus vaatleb ja kirjeldab A. Soom 17. sajandi Eesti mõisate majandust ja inventari, mõisate üleüldist majanduslikku olukorda.

Hilisemad monograafiad mõisate kohta ilmusid ka kunstiajaloolaste Helmi Üpruse, Juhan Maiste ja Ants Heina sulest. 1996. aastal ilmus esmakordselt J. Maiste kirjutatud ja koostatud raamat „Eestimaa mõisad. Manorial Architecture in Estonia. Gutsarchitekture in Estland.“. Maistel ilmus aastal 2002 artikkel „Andrea Palladio ja palladionism Eesti XVIII sajandi mõisaarhitektuuris“. Antud artiklis tõstatab, kirjeldab ja selgitab Maiste palladionismi poleemikat Eesti 18. sajandi mõisaarhitektuuris. 1996. aastal ilmus A. Heinal raamat „Palmse – Palmse, Ein Herrenhof in Estland.“ Heina (2005) artiklid „Mõisaarhitektuur Rootsi ajal“, „Jacob Stael von Holstein ja palladionism Eesti arhitektuuris“ ja „Mõisaarhitektuur 18. sajandi algul ja keskpaigas“ avaldati Eesti kunstiakadeemia koostatud raamatus „Eesti kunsti ajalugu 2 - 1520–1770.“

Just tänu H. Üprusele sai alguse tänapäevane mõisate ajaloo uurimine ja ta innustas teisi nagu Maistet, Heina mõisate ajalugu uurima (Lapin 2011). Hein õppis Tartu ülikoolis arheoloogiat ja kaitses 1976. aastal diplomitöö Eesti 12.–17. sajandi rinnalehtedest. Hiljem läks ta arhitektuuriajalugu õppima ja kaitses doktorikraadi, kusjuures ta hakkas ka

mõisate ajalugu uurima. Hein (1998) avaldas erakordselt olulise uurimuse „Rootsiaegne mõisaarhitektuur Eestis: hinnanguid ja ümberhinnanguid“, mis heidab valgust 17. sajandi rootsiaegsele mõisaarhitektuurile ja palladionismile.

Mõisatest huvituvaid amatöörurijaid on mitmeid, näiteks Alo Särg, kellelt on ilmunud raamatud mõisate kohta maakonniti; Valdo Praust, kes on kodulehekülje www.mois.ee omanik ja mitme raamatu autor.

Arheoloogilised uurimused

Kunstiteadlane Villem Raam juhatas 1950–1960ndatel aastatel Harjumaal Padise kloostris arheoloogilisi väljakaevamisi, mille tulemusel hakkas ta ka Padise mõisaaegse perioodi ajalugu uurima. Tema sulest ilmus ka kunstiteaduslikke publikatsioone mõisate arhitektuurist. Aastatel 2000–2010 juhatas Padise kloostris varemetes arheoloogilisi väljakaevamisi arheoloog Villu Kadakas, kes avaldas nende kohta publikatsioone ja aruandeid.

Keila mõisas Harjumaal on arheoloogilisi väljakaevamisi juhatanud ja nende kohta aruandeid kirjutanud ning publikatsioone avaldanud arhitekt Kalvi Aluve (1978; 1993) ja arheoloog Mati Mandel (1991; 1994; 1995a, b; 1996a, b). Ka arheoloog Urmas Selirand juhatas Keila linnusel väljakaevamisi ja nendega seoses valmis tal 1979. aastal diplomitöö pealkirjaga „Keila keskaegse linnuse uurimistööde tulemusi“. Keila linnuse ja mõisa leiud on hoiul Harjumaa muuseumis Keilas ja Eesti Ajaloomuuseumis.

Olustveres Viljandimaal juhatasid arheoloogid Ain Lavi ja Vladimir Sokolovski aastatel 1978–1985 arheoloogilisi väljakaevamisi raua- ja keskaegsel asulakohal, mis paiknes omaaegses mõisaaias. Kogutud leidude hulgas leidub mitmeid varauusaegse mõisaga seotud leide. Arheoloogilised leiud on praegu Tallinna Ülikooli arheoloogia teaduskogus, kuid Olustvere väljakaevamiste aruanded on kahestusväärselt puudulikud.

Mõisakeskuste alal on tehtud ka muid väiksemaid arheoloogilisi uuringuid. Näiteks Andres Tvauri (2013, 2007) on juhatanud arheoloogilisi kaevamisi Vana-Põltsamaa

mõisahäärberi ümbruses. V. Kadakas juhatas 2009. aastal kaevamisi Kõue mõisa 17.–18. sajandil rajatud barokse peahoone keldris (Kadakas 2013b; Liiv 2014, 21). Anneli Kalm ja Kahrut Eller koos Guido Toosiga korraldasid algselt barokse (Hein 1996; Kalm jt 2013) ja hiljem klassistlikus stiilis ümber ehitatud Anija mõisa peahoone juures arheoloogilised väljakaevamised (Kaljuvee 2012; Kalm jt 2013; Eller jt 2013). Seoses Kilti mõisa härrastemaja restaureerimistöödega tegi Tõnno Jonuks aastail 2000–2010 mõisahäärberi keldris arheoloogilised väljakaevamisi (Rohtla 2011; Jonuks 2010, 2002; Liiv 2014, 6). Lisaks tuleks mainida arheoloogilisi ja ehitusarheoloogilisi uuringuid Albu (1996, Kalle Lange), Kalvi (1998, Rünno Vissak) ja Palmse mõisas (2003, Tõnno Jonuks). Albu puhul piirdusid kaevamistööd ehitusdetailide taasavamise, Kalvis kommunikatsioonitrasside rajamise ning lõpuks Palmse mõne varasema kõrvalhoone asukoha väljaselgitamisega (Russow 2006b, 22; 2006c). 2007. aasta suvel toimusid seoses Koluvere lossi restaureerimisega Kadaka juhtimisel lossi keldris põgusad arheoloogilised väljakaevamised keldri prahist puhastamise eesmärgil (Õuema 2007b; 2007a; Kõrver 2007). Veel tegi Kadakas 2015. aasta suvel arheoloogilisi uuringuid Kolga mõisas (Kadakas 2016, 76).

Artefaktid

Padise, Keila ja Olustvere mõisatest saadud leiuainest, mis on pärit 16.–18. sajandist ja mis pärinesid suure tõenäosusega just mõisa perioodist, on arheoloogiakogudes uurimiseks piisavalt esinduslikul hulgal. Käesoleva magistritöö kirjutamisel tuginen ma just nendes väljakaevamistel saadud arheoloogilistele leidudele. Teised arheoloogiliselt uuritud mõisad jäid käesolevast tööst välja, sest nende keskaegsed leiud ei seostu käesoleva teemaga.

Meetodika

2015. aasta aprillikuu jooksul tutvusin Muinsuskaitseameti arhiivis, Tallinna Ülikooli arheoloogia teaduskogu arhiivis, Eesti Ajaloomuuseumis, Tartu Ülikooli arheoloogia osakonna arhiivis ja Harjumaa Muuseumis asuvate arheoloogiliste väljakaevamiste aruannetega. Aruanded Padise, Keila ja Olustvere mõisates tehtud väliuuringute kohta

leiduvad peamiselt Muinsuskaitseameti arhiivis. Üksikud aruanded on mujal, näiteks Valter Langi aruanne 1983. aastal toimunud Olustvere kaevamiste kohta Tallinna Ülikooli arheoloogia teaduskogudes või M. Mandeli aruanne 1991. aastal Keila linnuse proovikaevamiste kohta Eesti Ajaloomuuseumis.

2015. aasta aprillis käisin Tallinna Ülikooli arheoloogiakogus Olustvere mõisa leide, Eesti Ajaloomuuseumis Keila mõisa, Harjumaa Muuseumis Keila mõisa ja Padise kloostri ja mõisa leide ning Agu EMS OÜ-s Padise kloostri ja mõisa leide uurimas ja pildistamas. Vaatasin põhjalikult kõik leiud läbi ja selekteerisin nende hulgast välja varauusaegsed leiud. Uuritud objektide teistesse periooditesse kuuluvaid leide ma siin magistritöös ei käsitle. Käesolevas magistritöös on välja toodud kõik varauusaegsed esemeliigid, kuid mitte iga tüübi all täpne esemete arv. Seega panen metoodika poolest just rõhku igale esemetüübile ja -liigile. Magistritöö jaoks pildistasin kõiki vähegi ilmekamaid artefakte.

Keraamikat kirjeldasin ja dateerisin Erki Russowi raamatus „Importkeraamika Lääne-Eesti linnades 13.–17. sajandil“ (2006) esitatud keskaegsete ja uusaegsete leidude perioodide süsteemi alusel. Abi sain ka Lauri Suurmaa peaseminaritööst „Arheoloogilised leiud Tallinna Dunkri tänav 4 kinnistu kaevamistelt“ (1998). Arheoloogiliste leidude vaatlemisel ja võrdlemisel oli abi Kristel Kivi kirjutatud magistritööst pealkirjaga „Uderna küla kesk- ja varauusajal“ (2009). Piipude dateerimisel kasutasin E. Russowi ja Sirje Pallo koostatud raamatut „Piiburaamat“ (2008) ning A. Kriiska artikleid „Suitsetajate horisont. Pilguheit suitsetamise ajaloo algusse Eestis“ (2010) ja „Narva savipiibud I“ (2008). Kahlite analüüsimisel tuginesin Marge Konsa kirjutisele „Eesti 14.–16. sajandi ahjukahlid“ (1999) ja Andreas Alliku bakalaureusetöele „Ahjukahlid Tartu Lutsu tänav 2 arheoloogilises aineses“ (2011) ning Aldur Vungi artiklitele „Mentaliteedi peegeldus Pärnu kahlileidudel. Linnaarheoloogia teoreetilisi aspekte“ (2000) ja „Narvast, Suur tänav 22–26, leitud 16.–18. sajandi ahjupotid ja kahlid“ (2006). Klaasesemete dateeringute määramisel aitasid mind Anu-Liis Aunroosi bakalaureusetöö „Tartu keskaegsed reljeefsete kaunistustega klaasnõud“ (2015) ja Kristiina Kulli bakalaureusetöö „13.–14. sajandi emailmaalingutega klaaspeekrid Eestis“ (2010). Metallesemete ja muude arheoloogiliste leidude puhul baseeruvad analüüsid

aruannete juurde kuuluvatel leiunimekirjadel. Põrandaplaatide dateeringud põhinevad Villu Kadaka kommentaaridel.

Magistritöö struktuur

Käesolev magistritöö koosneb viiest peatükist. Esimene peatükk on „Mõis varauusajal“, kus käsitlen varauusaja mõisa kirjeldust ja olemust. Teine peatükk „Padise mõis“ jaguneb kolmeks alapeatükiks: Padise mõisa ajaloo lühiülevaade, Padise mõisa kaevamiste aruandlus ning Padise mõisa ainelise kultuuri iseloomustus; kolmas „Keila mõis“ aga kolmeks alapeatükiks: Keila mõisa ajaloo lühiülevaade, Keila mõisa kaevamiste aruandlus ning Keila mõisa ainelise kultuuri iseloomustus ning lõpuks neljas peatükk „Olustvere mõis“ kolmeks alapeatükiks: Olustvere mõisa ajaloo lühiülevaade, Olustvere mõisa kaevamiste aruandlus ning Olustvere mõisa ainelise kultuuri iseloomustus. Mõisa ajaloo ülevaates käsitlen mõisa ajalugu ja ajaloo protsessi, mis ilmestab leidudega seotud mõisa arengut; kaevamiste aruandluse alapeatükis analüüsin kaevamistelt saadud leidudega seoses aruandeid ning lõpuks ainelise kultuuri iseloomustuses analüüsin leide, nende olemust ja kasutusmotiivi. Viiendas peatükis „Arutelu ja järeldused“ on kaks alapeatükki: uurimistulemused ja järeldused, kus ma edastan ülalmainitud peatükkidest saadud järeldusi ja tulemusi. Käesoleva magistritöö lõpuosa koosneb kokkuvõttest, kirjanduse loetelust, ingliskeelsest resümeest ning lisadest.

Magistritöö on rikkalikult illustreeritud fotodega, mis sisalduvad käesoleva magistritöö lisas. Fotod on magistritöö autori tehtud, kui pole teisiti kirjutatud.

1 MÕIS VARAUUSAJAL

Nagu ülalpool mainitud, kasutas etnoloog Ränk (1971) mõisaarhitektuuri uurimiseks Rootsisis Stockholmis arhiivi ja selgitas välja, et 17. sajandi reduktsiooniandmete põhjal oli riigistatud 360 mõisa kohta ainult 14 kiviehitist, mis tähendab seda, et ülejäänud mõisates olid puidust hooned. Võrdluseks võib välja tuua, et Soomes Helsingi lähedal asuvas Hertonäsi mõisas olid 17. sajandil puidust hooned, enne kui need langesid 17. sajandi lõpus tuleroaks ja siis hakati kompensatsiooni hüvitamise eesmärgil neid inventeerima ja dokumenteerima (Backmann 2016).

Nagu kirjutas etnoloog C. Lévi-Strauss (2012), tähendab mõis vaimset ja ainelist pärandit, mida võib sõltumata oma päritolust, soost või rahvusest pärida ja pärandada. Mõisa omanik võis igal ajal vahetuda – mõis müüdi, osteti ja panditi, meesjärglase puudumisel pärandati mõis ja oma nimi tütre mehele, kui naissoost pärija olemas oli. Ükskõik kuidas või milline nägi varauusaegne mõis välja, kas kivihoonete või puidust majadega, pidi see paistma silma teistest küladest või hoonetest eraldi asumisega. Seda asjaolu kinnitas ka etnoloog Ränk (2000b [1974]). Termin mõis tähendusele viitas keeleteadlane Paul Ariste (1965), kelle järgi pidi mõiste “mõis” olema väga arhiline ja see olevat laensõnana naaberkeeltesse levinud. Teine tähendus on küladel ja taludel. Neil on olemas oma bioloogiline alus. Talu pärandati meesliinis järglastele. Järglastele loodi uued talud, nõnda tekkisid külad, nii nagu Ränk (1996 [1949]) viitas sellele oma uurimustes. Küladel on oma sugukonna alus. Erinevalt mõisast seostati talusid ja külasid bioloogilise alusega (Ränk 1996 [1949]; 2000b [1974]).

1.1 *Mõisa definitsioon*

Etnograaf Ränga (2000; 1996 [1949]) arvates on mõisa nimetus tulenenud Muinas-Eesti ülikute üksiktalude nimetusest. Asustusajaloolistes uurimustes on viidatud sellele, et *osa rahva paremikust, tema vanemad, asusid omaette taludes väljaspool küla, sobival juhul maalinna otseses naabruses* (Ränk 1996 [1949], 67). Võimalik, et Muinas-Eestis kutsuti neid eesti suurtalusid mõisateks. Mari-Ann Remmeli (2008, 16) sõnul peetakse neid mõisaid *muistse vabatalupoja taludeks*.

Termin *mõis* pidi olema arhailine, eksklusiivne ja spetsiifiline, nii et see olevat laenuna levinud soome, läti, poola ja vene keelde, rääkimata paljudest mõisanimedest, kus termin on kajastunud koostisosana läbi keskaja uusaega välja. Kõige parem näide tänapäeval on lätikeelne sõna *muiža*. Soomes esineb *Moisio* kohanimena sageli seal, kus on olnud ürgne asustus või piirkonna vanim talu. Et Eestis ja Lätis on mõisa terminid peaaegu sarnased, viitab tõsiasi, et Vana-Liivimaal, kus eesti keelde tuli palju saksa sõnalaene, domineeris siiski vana eesti sõna *mõis*. Termin *mõis* oli muutumatult samas tähenduses kandunud ordu läänimeeste mõisatele kohe nende tekke alguses - nii Eestis kui ka Lätis. Mõisa mainitakse esmakordselt Taani hindamisraamatu Eestimaa nimekirjas - *Moises* küla. On järeldatud, et see termin oli olemas enne maa vallutamist Saksa ristsõdijate poolt (Ränk 2000, 286–293; Ränk 1996 [1949], 67–97; Remmel 2008, 16). Peale Eesti ala alistamist sai termin *mõis* uue tähenduse ja sisu (Remmel 2008, 16).

Keeleteadlase P. Ariste (1965, 105–110) järgi tähendas sõna *moo* väikest põllulappi, kus saaki ei lõigatud ega niidetud, vaid katkuti. Sõna *moo* külge liideti sõnaosa *-isa*, *-isä* ja tekkis sõna *mois*, mis tähendas kohta, kuhu oli raadatud ehk haritud põld. Hiljem hakkas sõna *mois* tähistama taraga ümbritsetud põldu ja seejärel eraldi asuvat põldu. 15.–18. sajandil esineb allikais sõna *mois* peale tavalise tähenduse üksiktalude mõistena (Kahk (toim) 1992, 212–214). Veel mõni sajand tagasi oli see sõna siiski kasutusel ka laiaulatuslikus tähenduses *maaomand ja sinna juurde kuuluvad hooned* (Remmel 2008, 16; Ariste 1965, 108).

Sellel on asustuslooline põhjus, et sakslastest mõisnikkude ja nende vasallide majapidamiste kohta kasutati sõna *mõis*. Mõisate asukohast rääkides asusid nende mõisad omaette, eraldi külapõldudest ja mõis kui üksiktalu asus ka väljaspool külakogukonda. Järelikult väidetakse termini *mõisa* vana tähenduse kohta, et ka muistsel talupoeglikul mõisa omanikul (mõisnikul) oli sõltumatum seisund (Ränk 1996 [1949]); Kahk (toim) 1992).

1.2 Varauusaegse mõisa arhitektuur

Balti mõisate ehituskultuuri ajaloo on üks suur periood, mis ulatub vähemalt üle kolme sajandi. Enne mõisa oli kindlustatud linnus, mis ei ole sarnane härrastemajaga. Seda arengujärku, mis jääb detailideni läbi uuritud kahe ajastu vahele (hilisgootikast barokini), uurisid etnoloog Ränk (2000) ja kunstiteadlane Hein (1998, 2005). Puitehitiste aeg mõisates kestis Eestis suurtes joontes kuni Põhjasõjani ja mõnda aega pärast seda, kuni oldi toibunud sõjast.

Eesti ehituskultuuri kohta on arhiivides õnneks säilinud materjalid, mille põhjal on võimalik rekonstrueerida 17. sajandi teise poole mõisad. Nagu antud peatüki alguses juba kirjutasin, 17. sajandi lõpu reduktsiooni andmete põhjal oli riigistatud 360 puidust mõisa kohta ainult 14 kiviehitist. Huvi puidust mõisaarhitektuuri vastu on Ränga sõnul just ainult etnoloogidel, kuigi neid peaksid kunstiajaloolased uurima (Ränk 2000; Hein 1998). Ehitus- ja arheoloogilised uurimused mõisa puidust hoonete kohta on vajalikud, need heidavad valgust ja toovad uusi arusaamu Eesti varauusaegsete mõisate ajalukku.

Puidust ehitised olid õle-, mäta-, toht- või laudkatusega, üksikjuhtudel keraamilistest katusekividest katusega. Ehitustehnika oli maamehelik. Nendel ehitistel oli palkidest nurgatud seinatarend. Hoonetes oli värvilistest pottidest kahhelahi, mõnikord ka kamin, mis olid härrastemajades seisusekohased. Kuid kahhelahjude kõrval oli ka primitiivseid ahje, mis oli müüritud maa kombe kohaselt pae- või telliskividest. Neid leidis väiksemates mõisates (Ränk 2000; Hein 1998, 2005).

Aknad olid tinaraamistuses, mis olid taludes sel ajal tundmatud. Hoone keskel oli ruumikas köök ehk nn *must köök* (roovialune) – see oli kõige tähtsam koht ja tollase mõisaarhitektuuri põhiline tunnus. Seetõttu erines häärber taluelamust – eeskoda hõlmas köögi ja köögiuks oli paraadukse eest. Eeskoda ei olnud võlvitud, nagu hilisemad olid, vaid oli punutud vitsvarbadest ja siis üle savitatud. Hoonetel polnud õiget vundamenti, suures elutoas koosnes põrand laudadest, magamistubades aga kiviplaatidest. Mõisa õu

sarnanes taluõuele. Abihooned olid primitiivsed ja talupoeglikud (Ränk 2000; Hein 1998, 2005).

Võrdluseks vaatleme Soomes Helsingi lähedal asuvat Hertonäsi mõisa, mille puhul on tähelepanuväärne asjaolu, et Rootsi kuningas andis juba 14. sajandil Padise kloostrile *Helsingi õigusteks* nimetatud kalastamisõigused selles mõisas – Padise kloostrile anti luba lõhesid püüda ja Padise kloostril olid Hertonäsis oma kalamehed (Backman 2016, 13). Sigbritt Backmann (2016, 20) kirjutab, et Hertonäsi mõisa aadlisoost omanikud Jägerhornid ja teised, kelle omandusse sattus Hertonäsi mõis, elasid 17. sajandil mõisas nagu põllumehed ning elatusid põllumajandusest ja kalandusest, teenides nendega elatist. Hertonäsi mõisa hooned olid tagasihoidliku moega, arvatavasti värvimata palkmajad.

Taluõuele (inglise keeles *farmyard*) rajatud hooned on vastavalt otstarbele ja eluvajalikkusele: elamu, tallid, laudad ja aidad. Elamu koosnes ühest või mitmest ruumist koos ühe või kahe magamistoaga ja lihtsast interjööri sein külge kinnitatud pinkide ja voodiga. Protokoll ja dokumendid 17.–18. sajandi vahetusest sisaldavad märkimisväärsel hulgal informatsiooni hoonete ja rajatiste kohta. Nimelt aastal 1697, kui kaks omandit hävinesid tules, oli algatatud kohtu uurimine ülesandega teha kindlaks, kui suur kahju oli, et seda hüvitada (Backmann 2016, 21). Backmanni kirjeldatud üksikasjad Hertonäsi mõisa kohta vastavad Ränga kirjeldustele ja järeldustele Eesti mõisatest.

Tollane Rannu mõisa omanik polkovnik Balthasar von Campenhausen lasi 1731. aastal Lätis, tollal Liivimaal Cēsise lähedal Ungurmuižas rajada oma puithäärberi, mis oma rohkete nikerdiste ja maalingutega on õnneks alles ja terviklikult säilinud 18. sajandi alguse baltisaksa mõisarahitektuuri näide (Hein 2005, 235).

Ränk (2000a [1966]) on välja uurinud, et kuni Põhjasõjani või suisa 1750ndateni aastateni elasid aadlikud puidust hoonetes, mis nägid välja nagu talumajad. Kindlustatud mõisate ja kivilinnuste kõrval olid puidust mõisahooned.

1.3 Mõis majanduslikust aspektist

Tuginedes arhiiviallikele, Tiit Rosenbergi (1977) ja Arnold Soomi (1954) uurimustele, on Hannes Vinnal (2010, 68–69) järeldanud, et aadlike nõudlus *ihaldusväärsete* elutarvete järgi kasvas 17. sajandi keskpaigast järsult, mis aga nõudis raha.

T. Rosenberg rõhutas oma uurimuses seda, et 18. sajandil oli mõisniku eesmärgiks oma rahalisi sissetulekuid omandada, jõukust kasvatada ja neid pidevalt suurendada, et saaks tarbida *ihaldusväärseid* kaupu, mida mõisapidamine ei saanud pakkuda (Rosenberg 1977). Mõisnikud hakkasid seepeale mõisamajandust laiendama ja kaubatoodangut suurendama ning turu vajaduste ja muutustega rohkem arvestama. Nii hakkasid nad orienteeruma aina rohkem oma mõisa kaupade müügist saadud kasumile. 17.–18. sajandil oli mõisamajandusest saadud puhaskasum väga suur. Majandusajaloolane Soom analüüsis üheteistkümne Rootsi kõrgeaadlikele kuulunud mõisa majandust 17. sajandi teisel poolel ja jõudis järeldusele, et nendes mõisates moodustas puhaskasum 53%–86% toodangust (Soom 1954). Järelikult olid mõisa administratiiv- ja majanduskulud nagu mõisa ametimeeste ja käsitöölise palgad, jooksvad majapidamiskulud ning maksud riigile, kirikule ja rüütelkonna kassasse väikesed ning suur osa sissetulekust kulus mõisnikkude isiklikule tarbimisele ja ihaldusväärsete kaupade soetamisele.

Vinnal (2010) juhtis tähelepanu sellele, et Rootsi arhiivi assessor Nils Reinhold Broocmann oli 1754. aastal reisinud Balti kubermangude kaudu Venemaale ja märkinud oma reisipäevikus, et 20–30 adramaa suurune mõis Eestimaal toob aastas sisse umbes 200–300 rubla ning vaid 40–60 rubla kulub majapidamisele.

Varauusaegne mõisamajandus oli kapitalismi osa ja kapitalistlike suhete eelkäija. Tõsi küll, kogu Nõukogude aja, aga ka juba 1920.–1930. aastatel oldi mõisate ja aadlike suhtes distantseerunud ja negatiivsel arvamusel. Tundub, et mõis on praegugi paljude inimeste jaoks tabu või peavad paljud mõisasüsteemi ekspluateerivaks. Nemad vastandavad endid aadlikele. Nad on pidanud endid talupoeglikku päritolu inimesteks (näiteks Rimmel 2008). Mõisaga seostub rikkus, mis on vägagi müstiline. Paljude jaoks on mõistetamatu,

kuidas omandati rikkus Eesti kontekstis, kus olid kehv majanduskliima ja -tegevus. Rikkus ja majanduslik edukus saavutati raske töö ja suure vaeva tulemusena. Paraku vaatasid lihtinimesed halva pilguga sellele, et inimesed olid saavutanud rikkuse. Nii oli see olnud läbi sajandite. Nõnda orienteerusid mõisad millelegi, näiteks tarnisid Peterburisse viina, Tallinna või Tartusse põllumajandussaadusi, Haapsallu või Pärnusse puitu. Järelikult oli mõisamajandus tollal tõesti kapitalistliku süsteemi osa ja orienteerus turumajanduse põhimõtetel.

2 PADISE MÕIS

2.1 *Padise mõisa ajaloo lühiülevaade*

Tänapäeval Lätis Daugava jõe suudmeala lähedal Riia kandis asuva Dünamünde (läti keeles *Daugavgriva*) kloostrist pärit tsistertsilased rajasid Eestisse Harjumaale Padisele (saksa keeles *Padis*) oma kabeli 1254. aastal (Kadakas 2011c, 27; Markus 2009, 20). M.-A. Remmeli (2008, 422) andmetel on seda kohta saksa keeles nimetatud hoopis *Padis-Kloster*´iks, varem aga *Paradis*´iks. Ent Kersti Markus (2009, 20) kirjutas seevastu, et Padise nimi tuleneb Paekülast (saksa keeles *Paethes*), mis asub Padisest 8 km kaugusel. See oli tsistertslaste suurim valdus selles piirkonnas ja ühtlasi tollane selle paikkonna suurim küla 14 adramaaga. Tsistertslaste kloostri uueks asukohaks valiti jõeäärne paik Padisel tollase Tallinna-Haapsalu maantee ääres veidi enne Harjumaa piiri (Kadakas 2012, 58, 62; Ridbeck 2005, 16–17).

Pärast Dünamünde kloostri sundmüüki Saksa Ordule 1305. aastal asus vennaskond 1310. aastal Padisele. Iseseisva Padise kloostri rajamise alguseks võib pidada 1317. aastat, kui ehitusluba saadi Taani kuningas Erik Menvedilt (Kadakas 2012, 60; 2011c, 27). Remmeli (2008) andmeil on Padise mõisat kloostri juures mainitud aga tegelikult hiljem 1319. aastal. Siis alustati kohe ka kloostri ehitusega ja see kestis ligi poolteist sajandit. Jüriöö ülestõusu ajal, 23. aprillil 1343. aastal tapeti siin 28 munku (Ridbeck 2005, 18). Ülestõusu käigus purustati kloostri hoonestus (Kadakas 2012, 61; Kangert 2013, 22–23). Pärast ülestõusu klooster taastati ja ehitati ümber tugevaks kindluskloostriks, võttes eeskujuks Saksa ordu linnuste konvendihooned. Aga tööd venisid pikaks – klooster sai alles 16. sajandi alguses lõplikult valmis (Arman (toim), 1965, 168–169).

Klooster saavutas oma õitsengu 1400. aasta paiku, mil see omas lisaks suurtele valdustele Eestimaal ka maatükid Lõuna-Soomes praeguse Helsingi ümbruses, Porvoos, Sipoos ja Pernajas. Kloostri tegevus lõppes 1558. aasta lõpus, kui ordumeister Gotthard Kettler

võttis kindluskloostri ordu valdusesse ja saatis vennaskonna laiali. Liivi sõja ajal (1558–1583) peeti kloostri pärast ägedaid lahinguid ja sõjategevus tekitas ehitistele suuri purustusi (Ridbeck 2005; Kadakas 2012, 61; Hein 2015).

Padise klooster oli Rootsi riigi omanduses kroonumõisana kuni 1622. aastani, mil kuningas Gustav II Adolf annetas suure osa endise Padise kloostri lähematest valdustest koos Vasalemma abimõisaga Riia toomhärrale Thomas Rammile (1569–1631), kes võis Padise valdusi meesliinis edasi pärandata (Alttoa jt 1991; Ridbeck 2005; Hein 2015). 1624. aastal sai Thomas Ramm Rootsi kuningalt aadlitiitli. 1628. aastal ostis ta ka Väike-Pakri (Remmel 2008, 422). Kui rootslased piirasid aastal 1621 Riia linna, juhtis Ramm linna kaitset ja alistumisläbirääkimisi Rootsi kuningas Gustav II Adolfiga. Viimane marssis oma vägedega Riiga sisse ning Thomas Rammist sai esimene Riia bürgermeister Rootsi võimu all. Ühtlasi soovis kuningas kingitusega hüvitada kahjusid, mida Ramm kandis seoses poolakate rüüstamisega tema Riia-lähedastes mõisates Poola-Rootsi sõja ajal. Kingituse tõttu kolis Rammide suguvõsa Eestimaale (Ridbeck 2005; Kadakas 2012, 60; Hein 2015). Kolm sajandit kuulusid Rammidele veel Vihterpalu, Vasalemma, Leetse, Suure-Lähtru, Räägu, Kärbla, Salutaguse ja Adila mõisad. Mõisate võõrandamise ajal olid Rammide käes Padise, Valkla, Hatu ja Kurkse (Remmel 2008, 422; Hein 2015).

Thomas Ramm muutis kloostri hubaseks ja mugavaks eluhooneks (Ridbeck 2005; Maiste, Tenno 2004). Alguses ehitati kloostri kõige tervemad osad ümber ja kloostri kõrge kirikuruum poolitati ja jaotati vahelae ja -seintega, mille abil tekkisid uued väikesed toad. Kloostri vanade müüride vahele ehitati uued ukse- ja aknaavad, selleks tekitati ka anfilaad. Sisse müüriti uued ahjud ja kaminad. 1628. aasta paiku oli osa kloostri lossiks ümberehitustöid valmis, sellest andis märku see, et ukse kohale müüriti kinni raidtahvel Thomas Rammi, tema esimese abikaasa Anna Ecke ja teise abikaasa Margaretha von Fahrensbachi vapiga (Remmel 2008, 422; Hein 2015). 1756. aastal ehitas uus omanik Thomas von Ramm (1708–1787) klooster-lossi taas ümber, lastes lagesid uue stukkdekooriga kaunistada ja lõuna poolt uue tiivaga täiendada. Rammid elasid kloostri ruumides kuni 4. maini 1766. aastal, mil klooster välgutabamuse ja tugeva tuule tõttu varemetsks põles. Kaks talli, ait, vallipõhjas olev majake, saun, pruulikoda ja neli lauta põlesid maani maha. Seetõttu alustati kloostrihoone varemetest sada meetrit eemal kirde

pool vana vallikraavi äärde uue mõisahoone ehitamist. Ehituseks vajaminev materjal saadi kloostri varisevatest osadest (Hein 2015; Rimmel 2008; Ridbeck 2005).

Padise mõisa uus peahoone oli alguses tagasihoidlik barokne ühekorruseline kivehitus, mille pikkus oli 38 meetrit ja laius aga 15 meetrit (Ridbeck 2005; Rimmel 2008, 422). Mõisa uue peahoone ehitajaks oli tollane mõisaomanik Karl Adolf von Ramm (1742–1790) (Rimmel 2008, 422). Sellest ajast alates jäid kloostriehitised mõisa majandusruumideks. Padise mõisa peahoone ehitati kahekorruseliseks alles 1850. aastail. Rammidele kuulusid samal ajal ka Vihterpalu, Hatu ja Vasalemma mõisad. Rammidele kuulus Padise mõis alates 1622. aastast kuni 1919. aastani, mil mõis võõrandati maaseaduse alusel (Sokolovski 2007; Rosenberg 2004; Hein 2015). 1923. aastast kuni 1982. aasta alguseni tegutses Padise mõisa peahoones kohalik algkool. Pärast seda seisis häärber pooltühjana (Hein 2015). Peale Eesti Vabariigi taasiseseisvumist 1998. aastal ostsid Olaf Thomas von Ramm ja Clas Marten von Ramm, kes elasid varem Ameerikas, Padise mõisa peahoone tagasi ja kolisid Eestisse elama (Rimmel 2008, 428; Kangert 2013, 23; Hein 2015). Rammid taastasid nii härrastemaja kui ka selle kõrval teenijatetiiva ning korrastasid häärberi ümbruses olevat parki ja peahoone taga asetsevat tiiki. 2009. aasta aprillist alates töötavad härrastemajas hotell ja restoran (Hein 2015).

2.2 Padise mõisa kaevamiste aruandlus

Padise mõisa väljakaevamiste aruannete originaalid asuvad Muinsuskaitseameti arhiivis ja mõned neist koopiatena Tartu Ülikooli arheoloogia osakonna arhiivis. Aruandeid aastatel 1954–1963 ja 1969 läbiviidud väljakaevamiste kohta Padise mõisas on Muinsuskaitseameti arhiivis väga palju. Neist kaheksa, mis on arheoloogiliste väljakaevamistega seotud, on alljärgnevalt siin loetelus välja toodud.

Esiteks 1957. aastal Kalvi Aluve ja Villem Raami koostatud aruanne „Aruanne arhitektuuriajaloolistest tähelepanekutest varemete väljakaevamistel ja restaureerimisel“, mis säilib käsikirjana Tallinnas Muinsuskaitseameti arhiivis sisaldab teksti, 38 fotot ja ka leiunimekirja (alates nr 1-st kuni nr 151-ni). Fotod on korralikult pildistatud, detailid on fotodel eristatavad ja nähtavad. Ühtlasi ilmneb, et Padise arheoloogiliste väljakaevamiste ja Raami juhutatud arheoloogiliste uuringute kohta on palju aruandeid, mida on juba digiteeritud ja Muinsuskaitseameti koduleheküljele üles pandud.

Teiseks, Rein Zobel ja Raam koostasid 1963. aastal aruande „Täiendavaid graafilisi lisamaterjale end Padise kloostri varemete 1957. a teostatud uurimis- ja väljakaevamistöode aruandeile“, mis säilitatakse käsikirjana Tallinnas Muinsuskaitseameti arhiivis. See sisaldab ainult 5 joonist.

1970. aastal valmis H. Potti, A. Joonsoare ja Raami üheskoos koostatud aruanne „Aruanne 1969. aastal Padise kloostri varemes toimunud uurimistööst“, mis säilib Tallinnas Muinsuskaitseameti arhiivis. Selles on paber kandjal 41 fotot ja 6 joonist, kuid leiunimekiri puudub.

Kadakal valmis 2005. aastal aruanne „Arheoloogilised uuringud Padise kloostri varemetes (reg nr 2921) aastal 2003 ruumide 2 ja 2 a piirkonnas“, mis säilib Tallinnas Muinsuskaitseameti arhiivis. See aruanne sisaldab nii teksti kui ka 8 joonist ja 52 fotot, mis kirjeldavad arheoloogilisi väljakaevamisi Padise kloostri varemetes. Rohkem leide pole peale suure paja, mis on konserveerituna Harjumaa muuseumis.

2007. aastal kirjutas V. Sokolovski aruande „Aruanne arheoloogilisest järelevalvest Padise mõisa härrastemaja kanalisatsioonitrassi rajamisel“, mis asub Tallinnas Muinsuskaitseameti arhiivis. See aruanne on õhuke ja lühidalt kirjutatud. Selles on 5 joonist ja 4 fotot. Leiunimekiri puudub.

2011. aastal kirjutas Kadakas aruande „Arheoloogilised uuringud Padise kloostri väravatorni keldrites (Padise küla, Padise vald, Harju maakond) (reg nr 2921)“, mis säilib Tallinnas Muinsuskaitseameti arhiivis. See aruanne sisaldab teksti, 2 joonist ja 28 fotot, kuid leiunimekiri puudub.

2011. aastal kirjutas Kadakas teise aruande „Arheoloogilised uuringud Padise kloostri sisehoovis (Padise küla, Padise vald, Harju maakond) (reg nr 2921)“, mis säilitatakse samuti käsikirjana Tallinnas Muinsuskaitseameti arhiivis. Selles aruandes on tekst, 3 joonist ja 21 fotot. On ka leiunimekiri, leiud on alates nr 105-st kuni nr 117-ni. Peanumber puudub.

2013. aastal Kadaka kirjutatud aruandes „Padise klooster. Väravatorni keldrite treppide, võlvide ja aknaavade väljakaevamiste järgsed korrastustööd. Muinsuskaitsejärelevalve aruanne (Kultuurimälestiste reg 2921)“, mis säilitatakse käsikirjana Tallinnas Muinsuskaitseameti arhiivis, selles on tekst, 1 joonis ja 39 fotot. Ei ole leiunimekirja.

2.3 Padise mõisa ainelise kultuuri iseloomustus

Aastail 1950–1960 toimunud Raami juhatatud arheoloogilistelt väljakaevamistelt saadud leiud on kaduma läinud. Arvatakse, et leiud võisid prügimäele sattuda, kuid eksisteerib ka võimalus, et need on siiski kuskil olemas. Viimati asusid Raami kaevamiste leiud 1980. aastate lõpus Tallinnas Kultuurimälestiste Riiklikus Projekteerimise Instituudis (KRPI) aadressiga Lai 29, 31. Kui KRPI-ist eraldus 1988. aastal Agu EMS OÜ, siis Padise kloostri leide arvatavasti kaasa ei võetud. KRPI asemele tekkisid uued arhitektuuribürood nagu Restor OÜ ja Vana Tallinn OÜ. G. Toos, kes töötas kunagi KRPI-is, küsis nendest arhitektuuribüroodest Padise leidude kohta ja need inimesed ei tea leidude kohta midagi. Võimalik, et Padise leiud ei olnudki algselt KRPI Laia tänava ruumides, vaid mõnes KRPI ladudest, mida omati üle Tallinna. Leiud võivad olla mõne muuseumi fondis koos vale objekti nimega või arvele võtmata kujul. Senini ei ole arheoloog Kadaka suhtlemine erinevate muuseumitega tulemusi andnud. Eesti Ajaloomuuseumi teadur Krista Sarv otsis tulutult mitu korda Padise leide. Ka magistritöö autor küsis Harjumaa muuseumist, Tallinna Ülikooli arheoloogia teaduskogust ja Eesti Ajaloomuuseumist nende kohta, kuid tulemuseta.

See-eest on Raami uuringute käigus kogutud Padise leidudest säilinud fotodokumentatsioon. Enamus leidudest ei olnud kloostriaegsed, vaid uusaegsed (Kadakas 2012, 61; Zobel, Raam 1963a; Zobel, Raam 1963b).

Allpool käsitlen ainult 2010.–2011. aastal Kadaka juhatatud arheoloogilistelt väljakaevamistel saadud leide. Tema kaevandid paiknesid Padise kloostri väravatorni juures ja väravatorniga piirnevas ruumis ning väravatorniga külgnevas kirikus sees ja kiriku juures siseõues ning keldrites. Nendest kohtadest on saadud ka mõisaaegseid leide.

Niisiis saab vaadata praegu ainult arheoloogiafimas Agu EMS OÜ ja Keila Muuseumis asuvaid leide, mis on päit Padise mõisaajast ja pärinevad 2010.–2011. aastate väljakaevamistelt.

2.3.1 Keraamilised leiud

Padise mõisa kaevamistelt saadud 14. sajandi teisest poole kuni 17. sajandi keraamika hulgas on võimalik eristada seitset tüüpi: Sieburgi (SIEG3b), Westerwaldi (WEST), Duingeni (DUING) Frecheni (FRECH2) kivikeraamika; fajanss (FAJ), punane glasuurkeraamika (PGLK), maalingutega punane glasuurkeraamika (PMGLK) ja lõpuks Madalmaade punane glasuurkeraamika (PGLKHOLL).

Padise mõisa arheoloogiliste keraamiliste leidude hulka kuuluvad katked lõõmutusega Sieburgi kivikeraamiliste (SIEG3b) kannudest katked. Ühe kannu serv ja sanga katke (HMK peanumbrit: 140; lisa 1, foto 6) on pärit 15.–16. sajandist (Russow 2006a, 45).

On leitud Westerwaldi tüüpi kivikeraamilise (WEST) kannu kaks leidu. Selle Westerwaldi tüüpi kivikeraamilise (WEST) kannu külg (: 513; lisa 1, foto 14) ning teise kannu küljed (: 510–512; lisa 1, foto 15) pärinevad umbes 17. sajandi algusest kuni 18. sajandi alguseni (Russow 2006a).

On leitud kümme konda Duingeni kivikeraamilise (DUING) nõu katket. Täpsemalt olid määratavad kaks nõukatket – põhi (: 137; lisa 1, foto 5), nõu serv (: 251; lisa 1, foto 9) – ning üks Duingeni kivikeraamiline (DUING) terviklik nõu (: 79; lisa 1, foto 27), mis pärinevad umbes aastatest umbes 1525–1650 (Russow 2006a).

On leitud ainult üks katke Frecheni kivikeraamilisest (FRECH2) kannust (: 53; lisa 1, foto 4). See pärineb aastatest 1600–1675.

Leiti kilde varauusajale tüüpilistest sinise maalinguga fajansstaldrikust (FAJ) (: 391–393; lisa 1, foto 11), mis pärinevad 17. sajandi II veerandist kuni IV veerandini (Russow 2006a; Suurmaa 1998).

Valge keraamika kõrval eksisteerib glasuuriga kaetud punane keraamika, mida on Padise mõisa väljakaevamistelt rikkalikult leitud ja kolleksioneeritud. Oma magistritöö jaoks valisin välja varauusaega paremini iseloomustavad artefaktid. Glasuuriga (PGLK) graapeni serv (: 647; lisa 1, foto 16) on umbes 16. sajandi IV veerandist kuni 17. sajandi III veerandini (Russow 2006a). Glasuuriga (PGLK) graapeni servad (: 157–158; lisa 1, foto 8) ja serv (: 504; lisa 1, foto 13) on pärit umbes 17. sajandist. Lõpuks glasuuriga (PGLK) graapeni serv (: 679; lisa 1, foto 18) ja külg (: 696; lisa 1, foto 19) pärinevad umbes 17. sajandi II veerandist kuni 17. sajandi IV veerandini (Russow 2006a; Suurmaa 1998).

Hollandi importtoodangut ilmestavad kollakaspruuni glasuuriga graapenid: glasuuriga Madalmaade punase keraamilise (PGLKHOL) graapeni katked (: 46–47, 51; lisa 1, foto 3), katke (: 843; lisa 1, foto 22) ja katke koos sangaga (: 45; lisa 1, foto 26), pärinevad aastatest 1475–1700 (Russow 2006a).

Glasuuritud punase keraamika kõrval eksisteerib maalingutega punane glasuurkeraamika, mida Padise mõisa väljakaevamistelt pole just mitte tihti leitud ja mis olid enamasti Hollandist ja võimalik, et ka mujalt, näiteks Saksamaalt, toodud. Kõige paremad näited on need arheoloogilised leiud: angoobmaalingutega punaseks põlenud savist (PMGLK) kausi serv (: 860; lisa 1, foto 25) on pärit 16. sajandi IV veerandist kuni 18. sajandi alguseni. Selle serva peal on vöödilise muster. Teine leid maalingutega punaseks põlenud savist (PMGLK) kausi serv (: 706–708; lisa 1, foto 28), mille peal on muster, on pärit 16. sajandi IV veerandist kuni 18. sajandi alguseni (Russow 2006a; Suurmaa 1998).

2.3.2 Piibutükid

Magistritöö analüüsi jaoks valisin välja kaksteist Padise mõisa kaevamistelt saadud piibutükki. On võimalik eristada kahesuguseid piipusid – esiteks ornamenteerimata tüüp ja teiseks ornamenteeritud tüüp.

Piipude (VK) katked (: 10–15; lisa 1, foto 2) on kokku liimitud. Lisas nr 1 oleval fotol nr 2 ülal oleva piibu (leiu nr 13–15) pikkuseks on 13,2 cm ja diagonaaliks 0,5 cm; paremal oleva piibu (leiu nr 11–12) pikkus 7 cm ja diagonaal 0,4 cm; vasakul oleva piibu (leiu nr 10) pikkus 6,1 cm ja diagonaal 0,5 cm. Nende näol on tegu Hollandi päritolu kaoliinsavist piipudega, mis olid 17.–18. sajandil väga laialt levinud (Pallo, Russow 2008; Kriiska 2010).

Viimaste kõrval eksisteerib mõni üksik ornamendiga piip. Ornamenteeritud (VK) piibu katke (: 861; lisa 1, foto 24) on pärit 17. sajandist kuni 18. sajandini (Pallo, Russow 2008; Kriiska 2010).

2.3.3 Ahjukahlite tükid

Padise mõisa väljakaevamistelt leitud on leitud kahte tüüpi ahjukahleid: glasuuritud õõnespott ja lilledega ornamenteeritud musta glasuuriga ahjukahhel. Analüüsi jaoks valisin kolmteist kahlitükki.

Varauusaega iseloomustab punase (PGLK) õõnespotti serv (: 731; lisa 1, foto 20), mis pärineb 15. sajandi II poolest kuni 16. sajandi III veerandini. Õõnespotid on reeglina glasuuriga kaetud (Konsa 1999; Vunk 2000, 2006). Võimalik, et need olid 17. sajandilgi kasutusel, kuigi need näevad pigem kloostriaegsed kui mõisaaegsed välja.

Padise väljakaevamistelt on leitud ja kolleksioneeritud rikkalikult musta glasuuriga kahlikatkeid. Võimalik, et kõik musta glasuuriga kahlitükid ei ole pärit ühest, vaid mitmest ahjust. Musta glasuuriga punaseks põlenud savist (PGLK) kahhelkivi katked (: 406–410; lisa 1, foto 12) pärinevad 17. sajandi II poolest kuni IV veerandini. Need on 17. sajandi teisele poolele väga tüüpilised madalreljeefse taimornamendiga kahhelkivid (Allik 2011; Konsa 1999). Lisa 1 fotol 17 ja 23 (: 656–659; 853) toodud kahlikatked pärinevad 17. sajandist kuni 18. sajandini (Allik 2011; Konsa 1999; Vunk 2000, 2006).

Terviklikult säilinud musta glasuuriga (PGLK) kahhelkivi (: 822; lisa 1, foto 29) ja kahhelkivi (: 847; lisa 1, foto 30) pärineb 17. sajandi II veerandist kuni 18. sajandini (Allik 2011; Konsa 1999; Vunk 2000, 2006).

2.3.4 Põrandaplaatide tükid

Padise mõisa väljakaevamistelt, eriti Kadaka juhutatud uuringutel on saadud väga palju põrandaplaate. Võimalik, et need olid kloostri hoonekompleksis asunud mõisa härrastemajas kasutusel. Oma magistritöösse valisin kirjeldamiseks välja seitse paremini säilinud põrandaplaati.

Kõige vanem põrandaplaat on tõenäoliselt punaseks põlenud savist (PK) põrandaplaadi katke (: 142; lisa 1, foto 7). Selle alumises nurgas on koera käpa jälg. Mõõtmed on 11,5 x 11 x 1,5 cm. See on pärit ilmselt 14. sajandi II veerandist kuni 17. sajandi II pooleni. See on ilmselt Padise kloostri ajal kasutusel olnud (Kadaka kommentaar 2015 aprill).

Varauusaega iseloomustavad hilisemad põrandaplaadid: glasuuriga punaseks põlenud (PGLK) põrandaplaadi katke (: 259; lisa 1, foto 10) ja mõõtmed on 5,3 x 4,4 x 3 cm. See on pärit ilmselt 15. sajandi IV veerandist kuni 17. sajandi IV veerandini. Teised glasuuriga (PGLK) põrandaplaadi katked (: 827; lisa 1, foto 21) ja mõõtmetega 14 x 11 x 2 cm, põrandaplaadi katke (: 646; lisa 1, foto 31) ja mõõtmetega 11,5 x 11,5 x 4 cm, põrandaplaadi katke (: 797; lisa 1, foto 32) ja mõõtmetega 14,9 x 14 x 4 cm, põrandaplaadi katke (: 797; lisa 1, foto 32) ja mõõtmetega 14,9 x 14 x 4 cm ning põrandaplaadi katke (: 741; lisa 1, foto 33) ja mõõtmetega 112,4 x 7,4 x 4 cm pärinevad nii nagu eelminegi põrandaplaadi katke 15. sajandi IV veerandist kuni 17. sajandi IV veerandini (Kadaka kommentaar 2015 mai).

2.3.5 Metallist leiud

Kõige huvitavamks leiuks on pada (HMK 7766 A 763, lisa 1, foto 1). Selle põhja läbimõõt on umbes 1 meeter, ülaserava läbimõõt 1,1 meetrit ja kõrgus 60 sentimeetrit. Paja mahutavus on ligi 500 liitrit ja sellest piisas umbes 1000 mehele toidu valmistamiseks (Kadakas 2004). Seega võis nõu pärineda Liivi sõja ajast (1558–1583) või koguni Rootsi-Poola sõja ajast (1600–1611). Võimalik, et see võib olla ka mõisaaegne. Suure paja kasutus ei piirdunud ainult sõduritele supi või pudru keetmisega. Sellised suured pajad olid vajalikud ka näiteks õlle tegemiseks. Õllepruulimisega tegelesid mõisad massiliselt (Tvauri kommentaar 2017 mai).

3 KEILA MÕIS

3.1 Keila mõisa ajaloo lühiülevaade

Juba keskajast pärinev Keila mõis (saksa keeles *Kegel*) asub Keila jõe kaldal, end Keila kihelkonnas Harjumaal. Keskaegse mõisa rajamise aeg pole täpselt teada (Remmel 2008, 390). Mõisa rajas Kegelite suguvõsa ja mõisa kompleksis oli esialgu 3–4 kiviseinte või -vundamendiga hoonet (Mandel 1994, 8–18).

Kegelid on aadlisuguvõsa, mille esindaja kohta Eestimaal on esimesed teated aastast 1312. Kegeleid peetakse ka Tæmma vasallisuguvõsa järglasteks, kuna Taani hindamisraamatu järgi oli Tæmmadele läänistatud 10 adramaa suurune Keikæli küla. On võimalik, et esimesed kindlustatud elamud püstitasid Keila jõesaarele Kegelid. 1385. aastal lahkus Kegelite suguvõsa Kuramaale ning sellega seoses müüsid nad oma Eestimaa valdused maha. Kegelid on nime andnud Volmari kreisis Rubene kihelkonnas (tänapäeval Kocēni piirkonnas) asunud Kiegeļi mõisale (läti keeles Kiegeļmuiža) (Mandel 1994).

Keila mõisa mainitakse esmakordselt 1433. aastal, kui Liivi Ordu ostis mõisa, mis hakkas alluma Tallinna komtuurile. 1470. aastatel hakati ordu eestvedamisel mõisa üheruumilist eluhoonet ümber ehitama väikelinnuseks (Mandel 1977; Selirand 1979). Selle läänenurgale püstitati tugeva seinamüüri ümartorn. Linnus asetses jõesaarel (Aluve 1993, 47; Mandel 1994, 8–18). Keskaegne mõis ehitati välja umbes 15 x 25 meetri suuruse kivist vasallilinnusena. Vana keskaegne hoone püsis kindlasti kasutusel ka 17.–18. sajandil, millest on tõestuseks sealt saadud varauusaegne leiuvaines.

Keila mõis jäi Liivi sõjani ordu omandiks, kuigi mõis panditi osaliselt või terviklikult mõnele eraisikule. 1558. aasta alanud Liivi sõja tõttu oli ordu sunnitud olukorra leevendamiseks otsima laenu kodu- ja välismaalt. Ordumeister Wilhelm von Früstenberg panti 25. juulil 1559. aastal Keila mõisa kõige juurdekuuluva ja tuludega Tallinna raele (Leimus 1987; Hein 1980; Remmel 2008, 390). Linnus põletati Vene vägede poolt Liivi sõja ajal 1560. aastal (Sildre 1992; Remmel 2008, 390).

Rootsi võim tõi kaasa uue haldusliku korralduse – Eestimaa jagati linnuseläänideks, need omakorda lossi- ja mõisaläänideks foogtidega eesotsas. Keila mõis oli Keila mõisalääni koosseisus Tallinna linnuselääni piirkonnas (Remmel 2008, 390). Rootsi võimud rentisid aga Keila mõisalääni erinevatele inimestele välja. Rentnike hulgas oli kubernere ja näiteks Johan de la Gardie ja Philipp Scheiding. Väljarentimine kestis kuni 29. maini 1630. aastal, mil Rootsi kuningas Gustav II Adolf läänistas Keila mõisa Tallinna kaupmees Jost (Jobst) Duntele. Kuid Keila mõis ei olnud Dunte käes kaua, ta panti 1633. aastal mõisa taas Tallinna raele. Seega 1633. aastat võib pidada mõisa erakättesse siirdumise alguseks (Leimus 1987; Selirand 1979).

17. sajandi jooksul oli Keila mõisas vahetunud palju omanikke. Enne Põhjasõda kuulus mõis Duntedele, Scheidingutele ja Essenitele (Leimus 1987; Selirand 1979). 18. sajandil kuulus mõis Uexküllide, Wolffenschildtide aadliperekondadele. Sama sajandi teisel poolel oli mõis veidi pikka aega von Koskullide omanduses. Aastal 1777 kanti Keila omanik Karl Reinhold von Koskull, kes oli Liivimaal sündinud, tänu peale Keila Kumna ja Karjaküla mõisa omamisele ka Eestimaa aadlimatriklisse (Remmel 2008, 390).

Mõis taastati Rootsi ajal. Kindlustatud hoone kõrvale rajati juba Rootsi ajal väike kivist härrastemaja. See asetseb linnusest kagu pool ning selle kivihoone pikkuseks on 1997. aasta arheoloogiliste väljakaevamiste tulemusel 29,4–29,5 meetrit ja laiuks aga 9,3 m. (Pauts 1997c, 9, 55; Mandel 1991). Linnusehoone sai tõsiseid kahjustusi Põhjasõja ajal, umbes 1710. aastal ning jäeti maha 1750. aastatel. Üsikuid linnuseruume kasutati keldritena kuni 19. sajandini (Hein 1980). Linnuse juures olnud vundamendid otsustati 1991. aastal lammutada. Ainult üks vundament jäeti alles, see on konserveeritud ja seda

eksponeeritakse (Mandel 1991). Keila linnuse varemed on terviklikult konserveeritud ja säilitatakse.

Mõisa vanast peahoonest kirde pool ehitati umbes 1802. aastal uus peahoone, mis jäi arhitektuuriliselt lähedal asuvate mõisate nagu Ohtu, Vääna, Saue suursugustest peahoonetest maha (Pauts 1997b). Praeguse hoone ehitaja oli ilmselt mõisnik Carl Reinhold von Koskull. Alguses oli pikk, ühekorruseline, kõrge viilkatusega elamu. Mõisa peahoone, mis on meile tänapäevasel kujul säilinud, ehitati 19. sajandi keskel ilmselt Meyendorffide omanduse ajal, mil see ehitati mitmes etapis ümber (Remmel 2008, 393). 20. sajandil on Uexküllide omanduses olnud mõisa peahoonet põhjalikult ümber ehitatud (Remmel 2008, 393) – siis ehitati mõisa peahoone kahekorruseliseks ning majale tehti tänapäevani säilinud lihtne viilkatus.

Linnuse varemed ununesid ja jäid murukamara alla kuni need avastas koduloo uurija Heino Gustavson 1976. aastal (Gustavson 1976; Hein 1980). Varemed asusid Keila mõisapargi keskel mõisa peahoonest 130 m lääne pool, kus nad tõusid ümbrusest 2-3 meetri võrra esile murukamaraga kaetud künkana, mis oli umbes 50 meetri suuruse läbimõõduga (Mandel 1977; Mandel 1991). Varemete väljakaevamist alustati 1976. aastal (Aluve 1993, 45; Treuman 2010). 1978. aastal tegi linnuses väikesemahulisi kaevamisi U. Selirand. Saadud tulemuste põhjal koostas arhitekt K. Aluve Keila linnuse põhiplaani, kunstiajaloolane Raam aga oletatava ehituse protsessi (Mandel 1991). Aastal 1979 kirjutas Selirand (1979) Keila väikelinnuse arheoloogiliste väljakaevamiste kohta oma diplomitöö „Keila keskaegse linnuse uurimistöde tulemusi“. Tänapäeval eksponeeritakse konserveerituna linnuse umbes meetri kõrgused säilinud müürie (Remmel 2008, 390).

3.2 Keila mõisa kaevamiste aruandlus

Keila mõisa arheoloogiliste uuringute aruannete originaalid on Muinsuskaitseameti arhiivis, koopiad Tartu Ülikooli arheoloogia osakonna arhiivis ja Keila muuseumis. Keila arheoloogiliste väljakaevamiste aruanded on põhjalikult koostatud ja kirjutatud. Keila mõisa kaevamiste kohta on kirjutatud kolmteist aruannet.

1978. aastal valmis Jaan Vali, Aluve ja Raami aruanne „Aruanne Keila väikelinnuse arheoloogilistest kaevamistest 1977. aastal“, mis säilitatakse käsikirjana Tallinnas Muinsuskaitseameti arhiivis. See aruanne sisaldab teksti, 9 joonist ja 58 fotot. Selles kajastuv leiunimekiri hõlmab leide alates nr 1-st kuni nr 856-ni. See on peanumbri AM A 498: 1–855 all. Need leiud säilivad Eesti Ajaloomuuseumis.

Mandel koostas 1991. aastal aruande „Keila 1991. a arheoloogiliste kaevamiste aruanne“, mis säilitatakse käsikirjana Tallinnas Eesti Ajaloomuuseumi arhiivis. Mandel mainib selles aruandes, et see on vahearuanne. Selles aruandes sisalduvad tekst, 3 joonist ja 20 fotot. Leiunimekiri on olemas – leiud on peanumbri HMK 1155/1–152 all alates nr 1-st nr 152-ni, mis asuvad Harjumaa Muuseumis.

Mandlil valmis 1995. aastal aruanne „Aruanne arheoloogilistest proovikaevamistest Keila Jõepargis (endises mõisapargis) 1995. aastal“, mis asub käsikirjana Tartu Ülikooli arheoloogia osakonna arhiivis. Selles aruandes on 1 joonis ja leiunimekiri nr 1-st kuni nr 21-ni, kuid peanumber puudub.

1995. aastal valmis Mandlil aruanne “Keila väikelinnuse 1992.–1994. aasta kaevamisaruanne“, mis on käsikirjana Tallinnas Muinsuskaitseameti arhiivis (A–6410). See aruanne sisaldab nii teksti kui ka 4 joonist ja 13 fotot. Leiunimekirjad puuduvad, kuigi aruandes mainitakse, et on olemas. Selles aruandes pidi olema 3 leiunimekirja: 1992., 1993. ja 1994. a kaevamisleidude nimekiri.

1996. aastal Mandlil kirjutatud aruanne „Keila väikelinnuse 1995. a kaevamis- ja konserveerimistööde aruanne“, mis asub käsikirjana Tallinnas Muinsuskaitseameti arhiivis, on õhuke ja lühidalt kirjutatud. See sisaldab 2 joonist ja 4 fotot. Leiunimekirjast selgub, et leiud säilivad Harjumaa Muuseumis Keilas peanumbri 4272 all. Leide on kokku 8 – alates nr 460-st kuni nr 467-ni.

Mandel kirjutas 1996. aastal aruande „Aruanne arheoloogilistest proovikaevamistest Keila jõepargis (endises mõisapargis) 1995. aastal“, käsikiri säilib Tallinnas Muinsuskaitseameti arhiivis. See aruanne on õhuke ja köidetud. Selles sisalduvad 2 joonist ja 2 fotot. Leiunimekiri on olemas – leide on kokku 21 (alates nr 1-st kuni nr 21-ni). Tekstis antakse teada, et leiud on Harjumaa muuseumile üle antud. Puuduvad kahjuks andmed selle kohta, millise peanumbri all need leiud säilivad.

Heiki Pauts kirjutas 1997. aastal aruande „Keila keskaegse mõisahoone 1996. aasta arheoloogiliste kaevamiste aruanne“, mis säilib käsikirjana Tallinnas Muinsuskaitseameti arhiivis. See aruanne sisaldab teksti, 2 joonist ja 37 fotot. Leiunimekiri on olemas – leide on alates nr 468-st kuni 629-ni. See on 1996. a leidude nimekiri. Leiud on peanumbri HMK 4494 all Harjumaa muuseumile üle antud.

1997. aastal H. Pautsi koostatud aruanne „Aruanne Keila keskaegse mõisahoone arheoloogilistest kaevamistest, konserveerimis- ja heakorrastustöödest 1997. aastal“, mis asub käsikirjana Tallinnas Muinsuskaitseameti arhiivis, sisaldab teksti, 3 joonist, 40 fotot ja leiunimekirja alates nr 630-st kuni 726-ni. Leiud (HMK 5384) on Harjumaa muuseumile üle antud.

Pauts koostas 1998. aastal aruande „Aruanne töödest Keila keskaegsel mõisakompleksil 1998.“, mis säilib käsikirjana Keilas Harjumaa muuseumi arhiivis. Selles aruandes on tekst, 3 joonist, 22 fotot ja leiunimekiri alates nr 727-st kuni 761-ni. Leidude peanumber on HMK 5560.

Ragnar Nurk kirjutas 2007. aastal aruande „Arheoloogilised eeluuringud Keilas Jõepargi kinnistul (KMR nr 21517, 17881, 17882)“, mis säilib käsikirjana Muinsuskaitseameti arhiivis. Selles aruandes sisalduvad tekst, 11 joonist, 32 fotot ja leiunimekiri (1-st kuni 41-ni). Selles kirjutatakse, et leiud on peanumbri HMK 8341 all Harjumaa muuseumile üle antud.

Aastal 2009 valmis Peeter Talvaril aruanne „Aruanne arheoloogilistest eeluuringutest Harjumaal, Keilas Jõepargi kinnistu kirdeosas“, mis säilib praegu käsikirjana Tallinnas Muinsuskaitseameti arhiivis. See aruanne sisaldab nii teksti, 4 joonist, 46 fotot (sh 2 aerofotot) kui ka lõpuks leiunimekirja (1-st kuni 9-ni). Sellest selgub, et leiud on peanumbri (HMK) 8741 all Harjumaa muuseumile üle antud. Harjumaa muuseumis hoiul olevas aruandes on olemas ka CD-plaat.

2010. aastal valmis Katrin Treumanil aruanne „Aruanne arheoloogilise järelevalve teostamise kohta Keila linnas, linnuse teel (Jõepargi alal)“, mis säilitatakse käsikirjana Tallinnas Muinsuskaitseameti arhiivis. Selles aruandes on nii tekst, 6 joonist, 20 fotot kui ka leiunimekiri (1-st kuni 10-ni). Leiud on peanumbri HMK 8803 all Harjumaa muuseumile üle antud.

Aastal 2012 valmis K. Treumanil aruanne „Aruanne arheoloogilise järelevalve teostamise kohta Harjumaal Keila linnas Jõepargis seoses Keila jõe vasaku haru taasavamise ja silla ehitusega“, mis säilib praegu käsikirjana Tallinnas Muinsuskaitseameti arhiivis. Nimetatud aruanne on õhuke, selles sisalduvad tekst, 3 joonist ja 4 fotot. Puudub leiunimekiri.

3.3 Keila mõisa ainelise kultuuri iseloomustus

Keila linnuse arheoloogilistelt väljakaevamistelt saadud leiud asuvad Harjumaa muuseumis erinevate peanumbrite all: HMK 1155, HMK 2270, HMK 3013, HMK 3488, HMK 4272, HMK 4494, HMK 5384, HMK 5560, HMK 7767, HMK 8806, HMK 8341, HMK 874. Lisaks on linnuselt saadud leide Eesti Ajaloomuuseumis peanumbri AM 23153 A 498 all. Varauusaegsete leidude seas on keskaegseid leide, mis jäid loomulikult vaatlusest välja.

3.3.1 Keraamilised leiud

Keila mõisa kaevamistelt saadud keraamika hulgas on võimalik eristada üheksat tüüpi: Raereni (RAER), Duingeni (DUING) ja Westerwaldi (WEST) kivitseraamika; fajanss, valge glasuurkeraamika (VGLK), punane glasuurkeraamika (PGLK), maalingutega punane glasuurkeraamika (PMGLK) ja lõpuks Madalmaade punane glasuurkeraamika (PGLKHOLL) ning Seltersi mineraalveepudelid (SELTTERS). Vaatluse all on alljärgnevad keraamilised leiud.

Raereni kivitseraamilise (RAER1) kannu kokkuliimitud küljed (AM 23153 A 498: 567, 580, 591, 604, 614; lisa 2, foto 38) pärinevad umbes aastatest 1475–1550. Figuri kujutava ornamendiga Raereni kivitseraamilise (RAER2) kannu katke (HMK 7767/1–38 A 787; lisa 2, foto 100) on aga aastatest 1575–1625 (Russow 2006a).

Duingeni (DUING) pisikese kannu katke (HMK 1155/1–152 A 28; lisa 2, foto 49) on pärit aastatest 1525–1650 ja Duingeni (DUING) kivitseraamilise topsi põhi (HMK 3013/1–176 A 301; lisa 2, foto 62) pärineb 16. sajandi II veerandist kuni 17. sajandi II pooleni (Russow 2006a).

Ka Keila mõisas toimunud arheoloogilistelt väljakaevamistelt on saadud Westerwaldi tüüpi kivikeraamilise (WEST) kannu katkeid. Seda tüüpi kannu katke (HMK 4494/1–162 A 580; lisa 2, foto 76) pärineb arvatavasti 17. sajandi algusest. Teised Westerwaldi tüüpi kivikeraamilise (WEST) kannu katked (HMK 5384/1–97 A 655; lisa 2, foto 83; HMK 5560/1–35 A 731; lisa 2, foto 95; HMK 5560/1–35 A 761; lisa 2, foto 96) on aga pärit aastatest 1600–1700. Lõpuks Westerwaldi tüüpi kivikeraamilise (WEST) kannu katked (HMK 5384/1–97 A 640; lisa 2, foto 84; HMK 5384/1–97 A 648; lisa 2, foto 85) on pärit seevastu ilmselt 17. sajandi II veerandist (Russow 2006a).

Tähelepanu väärivad ka kolm fajanasid katket. Sinise maalinguga fajansstaldriku (FAJ) serv (AM 23153 A 498: 791; lisa 2, foto 34) pärineb 17. sajandi keskelt või lõpust, teise sinise maalinguga fajansstaldriku (FAJ) serv (leiunumbriga HMK 7767/1–38 A 769; lisa 2, foto 92) on ilmselt 17. sajandi keskelt. Sinisele maalingule kontrastina mõjuva värvilise maalinguga fajansstaldriku (FAJ) põhi (AM 23153 A 498: 776; lisa 2, foto 35) on aga pärit 17. sajandi lõpust (Russow 2006a; Suurmaa 1998).

Rohelise glasuuriga valge (VGLK) graapeni katked (HMK 2270/1–55 A 196; lisa 2, foto 56) pärinevad arvatavasti 17. sajandi I pooldest kuni II pooleni (Russow 2006a).

Keila mõisa arheoloogilistest väljakaevamistest on saadud suur kogus glasuuriga punase keraamilise nõude katkeid. Valik langes nendele, mis on paremini säilinud. Katkeid on võimalik eristada nõude osade järgi: sang või käepide, serv, jalg ja põhi.

Esiteks on vaatluse all graapeni sang või käepide. Glasuuriga punase keraamilise (PGLK) kausi sang (HMK 1155/1–152 A 15; lisa 2, foto 50) on pärit 16. sajandi II pooldest kuni 17. sajandi teise pooleni. Glasuuriga punase keraamilise (PGLK) graapeni käepideme katke (HMK 1155/1–152 A 80; lisa 2, foto 55) on pärit 17. sajandi I pooldest. Glasuuriga punase keraamilise (PGLK) graapeni käepideme katke (HMK 4494/1–162 A 552; lisa 2, foto 70) on pärit ilmselt 16. sajandi lõpust või 17. sajandi algusest. Glasuuriga punase keraamilise (PGLK) graapeni käepide (HMK 4494/1–162 A 582; lisa 2, foto 79) on pärit ilmselt 17. sajandi algusest kuni IV veerandini (Russow 2006a; Suurmaa 1998).

Teiseks on graapeni serv. Glasuuriga punaste keraamiliste (PGLK) graapenite servad (HMK 5560/1–35 A 751; lisa 2, foto 93) on 17. sajandi teisest poolest kuni 18. sajandi alguseni (Tvauri, Metsallik 2007a; Tvauri, Metsallik 2007b).

Kolmandaks on jalad või põhi. Glasuuriga punase keraamilise (PGLK) graapeni serv ja 2 jalga (HMK 1155/1–152 A 143; lisa 2, foto 53) on pärit 16. sajandi teisest poolest kuni 17. sajandi III veerandini. Glasuuriga punaste keraamiliste (PGLK) graapenite põhjad ja jalgade katked (HMK 5560/1–35 A 753; lisa 2, foto 98) on umbes 17. sajandist (Russow 2006a; Suurmaa 1998).

Lisas 2 oleval fotol 61 vasakul on glasuuri ja maalinguga punase keraamilise (PMGLK) kausi kaks serva (HMK 3013/1–176 A 312; lisa 2, foto 61) ja paremal glasuuriga punase keraamilise (PGLK) graapeni 2 serva (HMK 3013/1–176 A 312; lisa 2, foto 61). Need pärinevad arvatavasti 17. sajandist (Russow 2006a; Suurmaa 1998). Maalitud glasuuriga punase keraamilise (PMGLK) kausi serv (HMK 8801/1–17 A 884; lisa 2, foto 103) on 17. sajandist (Russow 2006a; Suurmaa 1998).

Arheoloogiliste leidude seas siiani üliharuldase Madalmaade punase glasuurkeraamilise (PGLKHOLL) kannu sanga katke ja serv (HMK 5384/1–97 A 654; lisa 2, foto 86) on pärit aastatest 16. sajandi II veerandist kuni 18. sajandi alguseni (Russow 2006a).

Ja lõpuks Seltersi kivitkeraamilise (SELTTERS) mineraalveepudeli katked (HMK 4494/1–162 A 579; lisa 2, foto 75), mis on pärit arvatavasti 18. sajandist (Stock 2009).

3.3.2 Klaasesemete killud

Keila mõisa kaevamistelt saadud klaasesemete kilde on võimalik eristada eseme osade ja klaasitüübi järgi. Osadeks on serv, külg, põhi või jalg ning klaasitüübiks kas läbipaistev, sinine või maalingutega klaas.

Peekrite katked (HMK 3013/1–176 A 309; lisa 2, foto 60) on 14. sajandist kuni 17. sajandini (Aunroos 2015).

Peekrite katked (HMK 3013/1–176 A 362; lisa 2, foto 63) on pärit 16.–17. sajandist. Klaaspeekri põhja katke (AM 23153 A 498: 736; lisa 2, foto 36) on pärit ilmselt 17. sajandi keskelt. Serv on kvaliteetselt tehtud (Aunroos 2015).

Lisas 2 oleval fotol 52 vasakul on vaarikamarja meenutava ornamendiga peekri tükk (HMK 1155/1–152 A 66; lisa 2, foto 52), mis on pärit 16. sajandi II poolest kuni 17. sajandi I pooleni, ja paremal on joogipeekri jala katke (HMK 1155/1–152 A 63; lisa 2, foto 52), mis on pärit arvatavasti 17. sajandi keskelt või III–IV veerandist (Aunroos 2015). Klaasnõude tükid (HMK 5560/1-35 A 732; lisa 2, foto 94), mille seas on vaarikamarja meenutava ornamendiga tükk, sinist värvi tükk, peekri jala osa ja teised, on pärit ilmselt 16. sajandi lõpust kuni 17. sajandi lõpuni (Aunroos 2015; Kull 2010).

Sinist värvi klaasnõu, ilmselt peekri 16 tükki (HMK 4494/1–162 A 560; lisa 2, foto 68) on pärit arvatavasti 16.– 18. sajandist. Sinise peekri 4 kildu (HMK 5384/1–97 A 637; lisa 2, foto 88) on arvatavasti 17. sajandist (Haak, Pärnamäe 2004).

Värvilise maalinguga klaasnõu põhi (HMK 4494/1–162 A 577; lisa 2, foto 77) on pärit ilmselt 17. sajandist kuni 18. sajandi lõpuni (Aunroos 2015; Kull 2010; Möstlik 2000).

Pisikeste pudelite kaelad (HMK 4494/1–162 A 576; lisa 2, foto 78) on pärit arvatavasti 17.–18. sajandist.

3.3.3 Piibutükid

Keila mõisa arheoloogilistelt väljakaevamistelt saadud valgest savist piibutükke on võimalik eristada piibu kolme osa, kaha, säär ja vars, ja kahe tüübi, reeglina

ornamenteerimata ja ornamenteeritud, järgi ning need kaks tüüpi on. Vaatluse jaoks valisin selle mõisa kaevamistelt saadud kümme piibutükki.

Ornamenteeritud (VK) piipude katked (HMK 4494/1-162 A 516; lisa 2, foto 69) on pärit arvatavasti 17. sajandist (Pallo, Russow 2008; Kriiska 2010). Ornamenteeritud äärisega piibukahad (VK; HMK 4494/1-162 A 607; lisa 2, foto 80; HMK 4494/1-162 A 608; lisa 2, foto 81) on pärit ilmselt 17. sajandist (Pallo, Russow 2008; Kriiska 2010). Piibukaha (VK; HMK 4494/1-162 A 606; lisa 2, foto 82) äär on ornamenteeritud ja on 17. sajandi teisest poolest (Pallo, Russow 2008; Kriiska 2010).

Ornamenteeritud piipude katked (HMK 5560/1-35 A 727; lisa 2, foto 90) on pärit 17. sajandist kuni 18. sajandini (Pallo, Russow 2008; Kriiska 2010).

Dekoreeritud piibu kaha (VK; AM 23153 A 498: 638; lisa 2, foto 37) on 17. sajandi II poolest, see on ilmselt barokne piip (Pallo, Russow 2008; Kriiska 2010). Ornamendi või piibu kaha kujundi pealt on võimalik välja lugeda, mis ajal ja kus see on tehtud. Piibud võivad pärineda Hollandist.

3.3.4 Kahlitükid

Keila mõisa väljakaevamistelt leitud mitmeid erinevaid ahjukahleid ja nende katkeid on võimalik glasuuri ja motiivi järgi jagada seitsmesse rühma: 1) ilma glasuurita; 2) kollast värvi glasuuri; 3) pruuni värvi glasuuri; 4) rohelise glasuuri ja lilledega ornamenteeritud; 5) musta glasuuri ja lilledega ornamenteeritud; 6) musta glasuuri ja figuride või portreedega kujundatud; 7) valge glasuuriga ahjukahlid.

Ilma glasuurita ahjupoti (PK) põhi (AM 23153 A 498: 432; lisa 2, foto 47) on pärit ilmselt 14.–15. sajandist. Need olid ka hiljemgi kasutusel (Konsa 1999; Tvauri kommentaar 2015 mai; Suurmaa 1998).

Kahhelkivi (PGLK) katke (HMK 7767/1–38 A 787; lisa 2, foto 99) on ilmselt 17. sajandist. Kõik kahlid on reeglina glasuuriga kaetud. Aga leidub ka glasuurimata kahhelkive. Glasuur oli ilmselt praak olnud ja aja jooksul maha koorunud, eriti juhul kui oli glasuuritud angoobile (Tvauri kommentaar 2015 mai).

Kollast värvi glasuuriga (PGLK) kahhelkivi katke (HMK 5560/1–35 A 754; lisa 2, foto 97) on umbes 17. sajandist (Allik 2011; Konsa 1999).

Pruuni glasuuriga (PGLK) kahli katked (HMK 1155/1–152 A 22; lisa 2, foto 51) pärinevad 17. sajandi teisest poolest. Peal on rukkilillede ning õite ja lehtede ornamendid, mis on näide tüüpilise rootsiaegse kahlikivi kohta. Pruuni glasuuriga (PGLK) kahli katked (HMK 1155/1–152 A 87; lisa 2, foto 54), kahhelkivi katked (HMK 4494/1–62 A 573; lisa 2, foto 73) ja kahhelkivi katke (HMK 4494/1–62 A 565; lisa 2, foto 74) pärinevad 17. sajandi II poolest. Nende peal on ka rukkilillede ning õite ja lehtede ornamendid (Allik 2011; Konsa 1999). Arheoloog Andres Tvauri arvates vaevalt keegi 17. sajandil hindas rukkilille. Seda tüüpi kahlitel on kujutatud ilmselt roose ja nelke (Tvauri kommentaar 2017 mai).

Rohelise glasuuriga (PGLK) kahli katked (HMK 2270/1–55 A 179; lisa 2, foto 57) pärinevad 17. sajandi I poolest (Allik 2011; Konsa 1999). Ornamenteeritud barokkstiilis kahhel on näide tüüpilisest rootsiaegsest kahlist. Rohelise glasuuriga ja ornamenteeritud (PGLK) kahhelkivi katked (HMK 5384/1–97 A 673; lisa 2, foto 89) on pärit ilmselt 17. sajandi II poolest (Allik 2011; Konsa 1999; Vunk 2000, 2006).

Musta glasuuriga kaetud (PGLK) kahhelkivi katked (AM 23153 A 498: 447–448, 450, 456; lisa 2, foto 39) on pärit 17. sajandi III või IV veerandist. Need on täpselt sama tüüpi kahhelkivid, mis leiti ka Padise väljakaevamistel. Kahli peal olevate nelkide ornamendid iseloomustavad rootsiaegseid kahhelahje Eestis. Need olid nii mõisates kui ka linnades asuvates hoonetes (Allik 2011; Konsa 1999). Musta glasuuriga kaetud (PGLK) kahhelkivi katked (AM 23153 A 498: 378, 383–384, 389–390; lisa 2, foto 40) on pärit 17. sajandi III või IV veerandist. Nende viimaste leidude voolujooneline stiil

iseloomustab barokseid ahje mõisates ja samuti linnamajades (Allik 2011; Konsa 1999; Vunk 2000, 2006).

Musta glasuuriga (PGLK) kahhelkivi katked (AM 23153 A 498: 180, 176, 178, 181; lisa 2, foto 41) on pärit 17. sajandi I poolest (Allik 2011; Konsa 1999). Musta glasuuriga põlenud (PGLK) kahhelkivi katked (AM 23153 A 498: 329; lisa 2, foto 46) pärinevad 17. sajandi II poolest (Allik 2011; Konsa 1999; Vunk 2000, 2006). Need põlenud kahhelkivid osutavad ilmselt hoone põlengule, mis võis arvatavasti toimuda Põhjasõja ajal, aga ei tähenda, et tegemist oli just kivihoonega.

Ornamenteeritud musta glasuuriga (PGLK) kahhelkivi katked (HMK 4494/1–162 A 573; lisa 2, foto 72) on pärit arvatavasti 17. sajandi II veerandist kuni III veerandini (Allik 2011; Konsa 1999). Musta glasuuriga (PGLK) kahhelkivi katked (HMK 4494/1–162 A 610; lisa 2, foto 87), mille peal on lillede ornamendid, pärinevad arvatavasti 17. sajandi algusest kuni III veerandini (Allik 2011; Konsa 1999). Musta glasuuriga kahhelkivide katked (HMK 5560/1–35 A 754; lisa 2, foto 91) pärinevad umbes 17. sajandi algusest kuni 17. sajandi lõpuni (Allik 2011; Konsa 1999; Vunk 2000, 2006).

Eriti tähelepanu pälvivad need kahlikatked, mille peal on inimeste figuurid või näod. Musta glasuuriga (PGLK) rootsiaegse kahhelkivi katked (HMK 4494/1–162 A 553; lisa 2, foto 65) on 17. sajandi II veerandist (Allik 2011; Konsa 1999). Lisa 2 oleva foto 65 vasakus nurgas on kaks kahli tükki, mille peal on Rootsi kuninganna Maria Eleonora von Brandenburgi (1599–1655), Rootsi kuningas Gustav II Adolphi (1594–1632) abikaasa portree.

Musta glasuuriga punase keraamilise (PGLK) rootsiaegse kahhelkivi katked (HMK 4494/1–162 A 553; lisa 2, foto 66 ja HMK 4494/1-162 A 573; lisa 2, foto 71 ning HMK 5384/1–97 A 643; lisa 2, foto 104) pärinevad 17. sajandi II veerandist kuni IV veerandini (Allik 2011; Konsa 1999). Nende kahlite peal on Rootsi kuninganna Maria Eleonora von Brandenburgi nägu ja büst.

Musta glasuuriga punase keraamilise (PGLK) kahhelkivi katke (HMK 5384/1–97 A 643; lisa 2, foto 105) peal on Rootsi kuningas Gustav II Adolphi vuntside ja kitsehabemega nägu. See on pärit umbes 17. sajandi I poolest kuni III veerandini (Allik 2011; Konsa 1999).

Musta glasuuriga punase keraamilise (PGLK) rootsiaegse kahhelkivi katkete (HMK 4494/1–162 A 561, 562; lisa 2, foto 67) peal on daamide figuurid. Need pärinevad umbes 17. sajandi keskelt (Allik 2011; Konsa 1999).

Musta glasuuriga kahlite kõrval on olemas ka valge glasuuriga kahlikatked. Valge glasuuriga (PGLK) ja barokse voolisega kahhelkivi katked (AM 23153 A 498: 742, 744; lisa 2, foto 48) on ilmselt 17. sajandi keskelt või II poolest (Konsa 1999).

3.3.5 Põrandaplaat

Terviklik glasuuritud (PGLK) põrandaplaat (AM 23153 A 498: 329; lisa 2, foto 45) on mõõtudega 11 x 15,5 cm. Plaat on pärit 16.–17. sajandist (Kadaka kommentaar 2015 mai).

3.3.6 Metallist leiud

Suure malmist paja katke (AM 23153 A 498: 651; lisa 2, foto 42) on pärit ilmselt 15.–16. sajandist, seega Keila linnuse kasutamisajast.

Barokne aknanurgik (AM 23153 A 498: 310; lisa 2, foto 44) võis pärineda 17. sajandist, kui linnuse kõrvale kerkis uus kivihoone. Eksisteerib võimalus, et kuna kogu leiuaines on pärit keskaegse kivilinnuse kaevamistelt, siis see on kindlasti mõnest keskaegse linnuse mõisaaegsest hilisemast ehitusjärgust pärit (Tvauri kommentaar 2015 mai).

Kannus (HMK 2270/1–55 A 173; lisa 2, foto 58) pärineb ilmselt 17. sajandist (Kari 2015, 22).

Mängukahuri osad (HMK 3488/1–76 A 417; lisa 2, foto 64) on pärit arvatavasti 17.–18. sajandist. Arvatatakse, et need võivad olla mänguasja tükid (Tvauri kommentaar 2015 mai).

3.3.7 Katusekivi tükk

Varauusaegse punase keraamilise (PK) katusekivi (AM 23153 A 498: 787; lisa 2, foto 43) peal on märk, mis sümboliseerib võtit. Selle ringi sees on „SP“. See on Lübecki Püha Peetruse telliselöövi märk (Sanctus Petrus). Tegemist on nn S-kivi nagal leiduva märgistusega. Lübeckist toodud kive on näiteks Tallinnast rohkem leitud (Tvauri kommentaar 2015 mai).

3.3.8 Muud leiud

Põnevaks leiuks Keila mõisa arheoloogiliste väljakaevamiste leidude seas on noapea ots (HMK 3013/1–76 A 226; lisa 2, foto 59). See pärineb arvatavasti 17.–18. sajandist.

4 OLUSTVERE MÕIS

4.1 Olustvere mõisa ajaloo lühiülevaade

Olustvere mõis asus Suure-Jaani (*Groß-St. Johannis*) kihelkonnas Viljandimaal. Olustvere mõis (saksa keeles *Ollustfer*) rajati arvatavasti 16. sajandi keskel, orduaja lõpus.

Liivi sõja järgsel Poola ajal siirdus Olustvere mõis riigi omandusse. 16. sajandi lõpul omandas mõisa Nicolaus Eismont, kes oli mõisnik 1598. aastani. Siis said Olustvere omanikeks Blankenfeldid (Särg 2007; Hagemeister, Bullhovden 1836/1837; Stryk 1877).

1620. aastatel muutus Olustvere mõis Lõuna-Eesti sõja tulemusena Rootsi omandiks ja liideti 1624. aastal de la Gardie'de suurte valduste üheks osaks. Mõisa keskuse tõi praegusele kohale Valentin Schilling, kes oli Jacob de la Gardie'le kuulunud Kolga ning Kiiu mõisa mõisavalitseja ning sai Olustvere ja selle ümbruskonna külad 1632. aastal oma isanda käest läänistuseks. 1638. aastal aga nõutas de la Gardie perekond mõisa Schillingi käest enda valdusse tagasi (Särg 2007; Hagemeister, Bullhovden 1836/1837; Stryk 1877).

1668. aastal siirdus Olustvere mõis de la Gardie aadliperekonnalt Schlippenbachidele (Särg 2007; Hagemeister, Bullhovden 1836/1837; Stryk 1877). 1734. aastal oli Olustvere omanikuks vabahärra Berend Friedrich von Schlippenbach. Viimane pärandas mõisa oma tütrele Anna Friederika von Schlippenbachile (1725–1779), kes abiellus 1742. aastal Karl Gustav von Ferseniga (1707–1790). Peale Anna Friederika surma aastal 1779 läks mõis abikaasale Karl Gustav von Fersenile ja pärast tema surma aga tema vanemale pojale Hans Heinrich von Fersenile (1743–1800), kellele Katariina II omistas krahvi tiitli selle eest, et ta juhtis edukalt 1794. aastal Vene sõjaväge Varssavi all (Särg 2007;

Hagemeister, Bullhovden 1836/1837; Stryk 1877; Stackelberg 1931; Transehe-Roseneck 1929).

Pärast Hans Heinrichi von Ferseni surma pärandati Olustvere mõis edasi kolm põlvkonda. Mõisnikuks sai kaardiväeleitnant krahv Karl Gustav von Fersen (1779–1825), siis tema poeg ülemjäägermeister krahv Paul von Fersen (1800–1884) ja lõpuks 1884. aastal kindralmajor krahv Nikolai von Fersen (1858–1921), kes oli ühtlasi oli Peterburi õukonnas ülemtseremooniameister (Stackelberg 1931; Transehe-Roseneck 1929; Mölder 2003).

Tõenäoliselt oli mõisa peahoone juba 18.–19. sajandi jooksul enam-vähem esinduslikult välja ehitatud, kuigi suuremad tööd algasid mõisas alates 1884. aastast, mil mõisa omanikuks sai Nikolai von Fersen (Maiste, Tenno 2004; Särg 2007). Kolmekümne aasta jooksul püstitati mõisa nii uus peahoone kui ka suursugused maakivist kõrvalhooned ning liigirikas park. Kahekorruseline historitsistlik inglise stiilis esinduslik peahoone valmis mõisas 1903. aasta paiku (Särg 2007). 10. oktoobril 1919. aastal riigistati Olustvere mõis 1919. aastal vastuvõetud maaseadusega.

Algselt pidi see varauusaegne mõis asuma praegusest asupaigast eemal. Olustvere mõisa lähedal on kaks asulakohta. Üks asulakoht (reg nr 13257) asub Olustvere praegusest mõisa härrastemajast u 600 m loode pool Papiorus, mida mõningatel andmetel nimetatakse Vanamõisaks (Konsa kommentaar 2016 detsember). Siin magistritöös käsitlen leide teisest asulakohast (muinsuskaitse registri nr 13256), mis paikneb Olustvere praegusest mõisa peahoonest u 200 m kirdes ja kus on toimunud suuremahulised kaevamised. Minu analüüsi eesmärgiks on välja selgitada, kas sellest asulakohast pärit leiumaterjali hulgas on varauusaegse mõisaga seostatavaid leide.

4.2 Olustvere mõisa kaevamiste aruandlus

Olustvere asulakoha suuremahulised väljakaevamised kestsid 1978. aastast kuni 1985. aastani. Olustvere asulakoha väljakaevamiste aruanded on puudulikud. Vaatamata sellele, et Olustvere mõisas toimusid arheoloogilised väljakaevamised mitme aasta jooksul, valmisid ainult mõned aruanded. Aruanded kirjutati erinevatel perioodidel, kuna oldi kolleegidega erinevatel seisukohtadel. Seetõttu ei ole siiani kõik aruanded lõplikult valmis ja nende kirjutamine jäi hoopis soiku. Olustvere mõisa territooriumil toimunud väljakaevamiste kohta on kirjutatud neli aruannet.

Üksikud aruanded on informatiivsed, kuid paiknevad erinevates kohtades: näiteks üks asub Tallinna Ülikooli arheoloogia teaduskogu arhiivis, paar aga Muinsuskaitseameti arhiivis.

1980.–1981. aastal kirjutas A. Lavi aruande „Aruanne arheoloogilistest uurimistöödest Olustvere asulakohal 5. septembrist – 15. oktoobrini 1978. a.“, mis asub käsikirjana Tallinnas Muinsuskaitseameti arhiivis. See sisaldab ainult teksti ja leiunimekirja (alates nr 1-st kuni nr 102-ni). Puuduvad joonised ja fotod, kuigi aruandes kajastuvad fotode ja jooniste allkirjad. Leiud on peanumbri AI 4998 all TLÜ arheoloogia teaduskogule üle antud.

2003. aastal Lavi koostatud aruanne „Aruanne arheoloogilistest päästekaevamistest Olustvere asulakohal 1979. a. Kaevandid I–III.“, mis asub käsikirjana Tallinnas Muinsuskaitseameti arhiivis, sisaldab teksti, ainult 1 joonist, 104 fotot ja leiunimekirja (alates nr 103-st kuni nr 709-ni). Leiud on peanumbri AI 4998 all TLÜ Ajaloo Instituudile üle antud. Fotod on kahjuks halva kvaliteediga, liiga kontrastsed ja halvasti nähtavad, mistõttu detailid on fotodel raskesti eristatavad. Need fotod on koopiatena paljundatud. 2003. aasta Olustvere aruannet aitas Lavil valmis kirjutada arheoloog Marika Mägi.

Aruanne „Aruanne arheoloogilistest väljakaevamistest Olustvere asulakohal 1. juunist 30. septembrini 1983. aastal.“, mille kirjutas V. Lang 1992. aastal, säilitatakse käsikirjana käsikirjana Tallinna Ülikooli arheoloogia arhiivis. Selles aruandes on 40 fotot. Plaanid on olemas, kuid on eraldi (1–25). Selles aruandes kirjutab Lang, et XIV kaevandi leidude nimekiri sisaldub Olustvere üldises leiunimekirjas.

Rivo Bernotas koostas 2009. aastal aruande pealkirjaga „Aruanne arheoloogilisest järelevalvest Viljandimaal, ehitatava Olustvere teenindus- ja maamajanduskooli ühiselamu ümbruse pinnasetööl 2008-2009.“, mis asub käsikirjana Tallinnas Muinsuskaitseameti arhiivis. Selles aruandes on tekst, 3 joonist ja 33 fotot. Leide arheoloogilise järelevalve käigus ei saadud.

4.3 Olustvere mõisa ainelise kultuuri iseloomustus

Tallinna Ülikooli arheoloogia teaduskogus on Olustvere leiud peanumbri AI 4998 all.

4.3.1 Keraamilised leiud

Olustvere mõisa territooriumil toimunud arheoloogilistelt kaevamistelt saadud keraamilikahulgas on võimalik eristada nelja tüüpi: Frecheni (FRECH2) kivikeraamika; punane keraamika (PK), punane glasuurkeraamika (PGLK) ja lõpuks Seltersi mineraalveepudelid (SELTERS). Analüüsi all on 10 keraamilist leidu.

Olustvere mõisa väljakaevamistelt ainukesena saadud kivikeraamiline leid on aga see Frecheni kivikeraamilise (FRECH2) kannu külg (AI 4998: 6525; lisa 3, foto 134), mis on pärit 17. sajandi algusest kuni 17. sajandi IV veerandini (Russow 2006a).

Siiani ainukesena leitud punase keraamilise (PK) poti põhi (AI 4998: 94; lisa 3, foto 110) on arvatavasti 17. sajandil tehtud (Russow 2006a; Suurmaa 1998).

Glasuuriga graapeni katkeid on seevastu saadud ainult kaheksa. Glasuuriga punase keraamilise (PGLK) graapeni külg (AI 4998: 62; lisa 3, foto 109), külg (AI 4998: 94; lisa 3, foto 111), külg (AI 4998: 387; lisa 3, foto 114), laineline külg (AI 4998: 563; lisa 3, foto 115), külg (AI 4998: 626; lisa 3, foto 116), jala katke (AI 4998: 3216; lisa 3, foto 131) ja serv (AI 4998: 3276; lisa 3, foto 132) on arvatavasti 17. sajandil valmistatud (Russow 2006a; Suurmaa 1998).

Seltersi kivikeraamilise (SELTERS) mineraalveepudeli katked (AI 4998: 86; lisa 3, foto 107) on pärit arvatavasti 18. sajandist (Stock 2009).

4.3.2 Piibutükid

Olustvere mõisa territooriumul toimunud arheoloogilistelt väljakaevamistelt saadud valgest savist piibutükke on võimalik eristada kahe, ornamenteerimata ja ornamenteeritud tüübi järgi. Vaatluse all on selle mõisa kaevamistelt saadud ainult neli piibutükki.

Piibu (VK) katked (AI 4998: 2209–2210; lisa 3, foto 128; AI 4998: 2277; lisa 3, foto 129) on pärit umbes 17. sajandist (Pallo, Russow 2008; Kriiska 2010).

Ornamendiga piibu (VK) katke (AI 4998: 727; lisa 3, foto 120) on pärit samuti umbes 17. sajandist (Pallo, Russow 2008; Kriiska 2010).

4.3.3 Metallist leiud

Metallist leide on võimalik eristada tüübi ja kasutusmotiivi järgi. Vaatluse jaoks valisin välja kolm sõrmust, kaks pannalt, ühe naela, kannuse, rauast rõnga, kaks rauast noateravikku ja rauast nooleotsa.

Olustvere mõisa territooriumil toimunud väljakaevamistelt saadud kolm sõrmust. Pronksist sõrmus (AI 4998: 77; lisa 3, foto 108) on ilmselt 16.–17. sajandist. Samuti pronksist spiraalsõrmus (AI 4998: 850; lisa 3, foto 122) ning samast materjalist spiraalsõrmus (AI 4998: 2195; lisa 3, foto 127) on umbes 17. sajandil tehtud.

Rauast pannal (AI 4998: 1582; lisa 3, foto 125) ja samast materjalist pannal (AI 4998: 2131; lisa 3, foto 126) on sepistatud umbes 17. sajandil.

Nael (AI 4998: 30; lisa 3, foto 106) on pärit umbes 16. sajandist.

Rauast kannus (AI 4998: 674; lisa 3, foto 118) on pärit ilmselt 15. sajandist kuni 17. sajandini (Kari 2015, 22).

Rauast rõngas (AI 4998: 675; lisa 3, foto 119) on pärit ilmselt 15. sajandist kuni 17. sajandini.

Rauast noa teravik (AI 4998: 636; lisa 3, foto 117) on umbes 15.–17. sajandist. Teine, samuti rauast pistnoa teravik (AI 4998: 190; lisa 3, foto 112) on aga seevastu umbes 16.–17. sajandist. Lõpuks rauast nuga (AI 4998: 978; lisa 3, foto 123), mis pärineb arvatavasti 16.–17. sajandist.

Rauast nooleots (AI 4998: 1063; lisa 3, foto 124) on pärit ilmselt 16. sajandi II poolest.

4.3.4 Muud leiud

Olustvere mõisa territooriumil toimunud arheoloogilistelt väljakaevamistelt on leitud muid leide, mis tähendab, et leiud on erinevast materjalist ja oma kasutamiseviisiga. Neid on võimalik tüübi ja kasutamiseviisi järgi dateerida. Vaatluse all on erinevast materjalist ja kasutamiseviisiga leiud.

Krihvli katke (AI 4998: 2754; lisa 3, foto 130) on ilmselt 17. sajandist, kuigi Tvauri arvates võib see 19. sajandist pärit olla (Tvauri dateering 2015 mai).

Luust nõöp (AI 4998: 4903; lisa 3, foto 133) on arvatavasti 17.–18. sajandist. Täpselt samasugune nõöp kolme auguga on leitud Hiiumaalt Hüti klaasikojast, mis on 17. sajandist (AM 17966 XIII: 3). Tavalisemad on sellised luunööbid, milles on vaid 1 auk või 5 auku (Tvauri kommentaar 2015 mai).

Helmes (AI 4998: 234; lisa 3, foto 113) pärineb umbes 16.–18. sajandist. Enamus ümmargustest merevaikhelmestest on pärit 16. sajandi II poolest. Need on väga tavalised tolleaegsetes aaretes, aga hiljem enam mitte (Tvauri kommentaar 2015 mai).

Luust poolik puhkpill (AI 4998: 825; lisa 3, foto 121) võib pärineda 17. sajandi I poolest.

5 ARUTELU JA JÄRELDUSED

5.1 Uurimistulemused

Padise mõisa kaevamistelt saadud leidude seas on kõige rohkem keraamilisi leide, metallesemeid seevastu vähem. Padise mõisa kaevamistelt pole siiani varauusaegseid klaasesemeid leitud. Keila mõisa leidude seas on kõige rohkem piipude katkeid ja keraamilisi leide, ent vähem metallikatkeid. Ainult Keila mõisa leidude seas leidub mitu klaasikildu. Olustvere mõisa omade hulgas on aga üllatavalt palju metallesemeid võrreldes Keila ja Padise artefaktidega. Olustvere mõisa leidude seas puuduvad klaaseseme killud. Piibukatked esinesid kõikides mõisates. Kahlikatkeid leiti Padise ja Keila mõisast, kuid Olustvere mõisast mitte. Varauusaegset mõisat ilmestavad ja illusteerivad alljärgnevad leiud, mida dateeritakse 16.–17. sajandiga.

5.1.1 Keraamilised leiud

Kõikidest mõisatest on leitud kõige enam punase glasuurkeraamika (PGLK) katkeid. Nende rohkus viitab sellele, et nendel esemetel oli praktiline vajadus ja universaalne rakendus, neid glasuurituid graapeneid oli võimalik kasutada just nii mõisates kui ka linnades. Eksisteerib võimalus, et glasuurkeraamika oli ka soodsalt saadaval ja pidevalt kasutatav ja rakendatav. Glasuurkeraamika puhul ei teata sageli, kus need esemed olid toodetud ja kust olid toodud. Need ei pruugi ollakohapeal, näiteks Tallinnas, Tartus või Pärnus toodetud, vaid võisid pärineda kas Skandinaaviamaadest, eriti näiteks Rootist, Saksamaalt või Hollandist.

Nende kõrval eksisteerisid Keila ja Padise mõisas ka maalingutega punast glasuurkeraamikat (PMGLK) ja Madalmaade punast glasuurkeraamikat (PGLKHOLL).

Olustvere mõisa puhul pole neid kahjuks leitud, kuigi need pidanuks tegelikult ka seal eksisteerima nagu Keila ja Padise mõisaski. Need olid mõisates ka tavaesemed, mida on pidevalt kasutatud. Nagu punane glasuurkeraamika või maalitud glasuurkeraamika pärineda kas Skandinaaviamaadest või Saksamaalt, aga ka Hollandist. Kuid Madalmaade glasuurkeraamika puhul on tahetud näidata, et see on unikaalne ja haruldane eseme, mida on harva siin ja seal mõisas leitud. See ei pruugi tähendada seda, et Madalmaadel toodetud keraamika oli luksuskaup, kuigi seda võiks tõlgendada kvaliteetselt toodetud kaubana, mida oli võimalik pidevalt kasutada ja rakendada.

Erinevalt Padise ja Keila mõisast on Olustvere mõisast leitud üksikud punase (PK) keraamika esemetükid (külj, põhi). See ei tähenda seda, et see on mõisates ainulaadne, sest on leitud selliseid punase keraamika tükke, mida pole võimalik kas eseme või katusekivina tõlgendada ega liigitada, seetõttu neid ei võetud reeglina arheoloogiliste leidudena arvesse. Pigem on valgest savist glasuurkeraamika mõisates nagu Keila mõisas harv nähtus, mida võib seletada sellega, et see on hästi õhuke ja kvaliteetselt tehtud, mida polnud ehk võimalik igapäevaselt kasutada. See-eest on paarist mõisast leitud fajanssitükid, mõned siiski sinise või värvilise maalinguga, seega need fajanssesemed olid mõisates mõisas elanud perekonna poolt igapäevaselt kasutusel olnud.

Paarist mõisast on leitud aastatest 1600–1675 pärit Frecheni (FRECH2), Duingeni (DUING) ja Westerwaldi (WEST) kivitüki ning Seltersi mineraalveepudeli killud (SELTERS), mis tõendavad nende kasutust nendes mõisates ja samas kinnitavad seda, et nende esemetega paralleelselt eksisteerisid mõisad läbi sajandite omal kohal. Kuid mõnest mõisast on avastatud vaid üksikuid kivitüki nagu 14. sajandi teisest poolest kuni 17. sajandini pärit Siegburgi (SIEG3b) ja Raereni (RAER) kivitükid.

5.1.2 Piibukatked

Kuna varauusajal hakati seoses Ameerika mandritel koloniaalvõimu levimisega tubakat tootma, sisse tooma ja suitsetama, siis hakati ka valgest savist piipe tootma, millega tubakat suitsetada. Piipe valmistati ja toodeti põhiliselt Madalmaadel. Just tänu sellele on neid lihtsam dateerida. Nende valmistamise aeg asetub tavaliselt varauusaja algusse, mis kestab tavaliselt 17. sajandi lõpuni ja mõnikord 18. sajandi keskele või koguni lõpuni. Piipe on mitmesuguseid – need on põhiliselt valgest savist, ornamenteeritud või ornamenteerimata. See tähendab, et Madalmaadel on olnud mitu piibutootmisüksust. Kõikidest käsitletavatest mõisatest on leitud piibutükke. See näitab seda, et olenemata seisusest suitsetati tubakat ja piip oli tavatoode.

5.1.3 Ahjukahli katked

Väga tüüpiline on see, et härrastemaja juurde kuulusid kahhelahjud, mis on katkede näol erinevates mõisates küllaltki sarnased. Need kahhelahjud olid kas musta, rohelist või pruuni värvi. Pole uuritud leumaterjali hulgas leidnud värvilisi ahjukahleid, näiteks valge glasuuriga siniseks maalitud ornamendiga kahleid. Viimaseid leidub päris palju Tallinna arheoloogiliste väljakaevamiste leidude seas. Mõisaaegsete kahhelahjude kaunistuseks olid kas Rootsi kuningapaar Gustav II Adolf ja Maria Eleonora von Brandenburg, lillede või taimede motiivid või muud inimfiguurid. Need motiivid aitavad dateerida nende kuulumist 17. sajandisse. Mõisatest on leitud suures, ja rikkalikus koguses mõisaaegseid kahlikatkeid.

5.1.4 Põrandaplaadid

Padise mõisa väljakaevamistelt, eriti Kadaka juhutatud välitöödel on saadud väga palju põrandaplaate. Võimalik, et need olid kloostri hoonekompleksis asunud mõisa härrastemajas kasutusel olnud. Täpselt samasuguseid leidub ka Keila mõisa leidude seas.

Need plaadid asusid kunagi Keila linnuses põrandal. Mõlemaid nii Padise kui ka Keila mõisast dateeritakse 16.–17. sajandiga.

5.1.5 Muud leiud

Keila mõisa kaevamistelt leitud 17. sajandist pärinev barokne aknanurgik kirjeldab täpselt varauusaegset mõisat ja tollast ajastut – baroki stiili. Samamoodi ilmestab tollase mõisarahva lauakombeid Keila mõisa arheoloogiliste väljakaevamiste leidude seas silmatorkav 17.–18. sajandist pärinev noapea ots. Varauusaegse mõisa ajastut iseloomustavad paremini 17.–18. sajandist pärit mängukahuri osad, 17. sajandil sepistatud kaks rauast pannalt, 17.–18. sajandist luust nõöp ja 16.–18. sajandist helmes.

5.2 Järeldused

Ilmneb, et Olustvere mõisa leiud on linnadest ja mõisasüdametest saadud arheoloogilistest leidudest erinevad, on lihtsakoelised ja kõige lihtsamast killast. Seega tulebki leppida Padise ja Keila mõisa varauusaegsete leidude vaatlemise ja võrdlemisega.

Olustvere leide võib niimoodi tõlgendada, et küla võis kaduda või nihutati mujale, kui selle küla maadele rajati 17. sajandil mõis. Olustvere asulakoha leiud on üsna sarnased Uderna asulakoha leidudega. Uderna asulakoha ja selle leidude teemal kirjutas Kristel Kivi (2009) magistritöö pealkirjaga „Uderna küla kesk- ja varauusajal“.

Uderna küla leidude seas on üllatavalt rohkem 16.–17. sajandist pärit importtooteid ja rikkalikumaid leide võrreldes Olustvere asulakoha omadega. Sinna kaugesse Uderna külla ulatus importkaubandus isegi Tartust (Russow 2006, 205). Uderna küla leidude seas leidub ka fajanastasside katkeid, mida Olustvere mõisa leidude seas pole (Kivi 2009, 39). Kuid Uderna mõisa arhiiv on väga väike, mistõttu on sealt saadav informatsioon järelduste tegemiseks ebapiisav (Kivi 2009, 55). K. Kivi kirjutas oma magistritöös, et 17. sajandil peeti Väike- ja Suur-Uderna küla mõisadeks. Kivi pidas seda eksituseks, sest tollal võidi kaarte valesti joonistada või tõlgendada (Kivi 2009, 57). Minu arvates võiks Uderna küla leidude põhjal pidada Väike- ja Suur-Uderna küla mõisateks. Nimelt võiks Uderna küla vanemate leidude, eriti silmatorkavalt uhkete ehete põhjal järeldada, et juba 10.–11. sajandil on seal olnud vana mõis. See pärandus läbi sajandite järglaselt järglasele kuni ajani, mil hoonestus põles või see jäeti järk-järgult maha ja asutati uus mõisakeskus (Kivi 2009, 13–14, 27, 45). Uderna küla leidude tõlgendamist raskendab aga asjaolu, et asulakohalt kaevati välja ahjuvaremed, mis osutavad pigem külale kui mõisale. K. Kivi ei ole oma magistritöös käsitlenud kahlikatkeid. Kuid seal võis nendel kivivaremetel olla roovialune. Nii Olustvere mõisa kui Uderna küla leidude seas leidub ka piibukatkeid.

Seega on Olustvere varauusaegsed leiud sarnased pigem külale kui mõisale. Olustvere vana mõisa õige ja täpne asukoht jääb praeguse uurimisseisu juures lahtiseks.

5.2.1 Varauusaegse mõisa omanike eluolu

Mõisnike eluolu oli sarnane jõukate linnakodanike omaga, seda enam, et mõisamajas olid kasutusel nõud nagu graapen, pott, kann ja kahhelahjud, mis olid linnakodanike majadeski. Nii linnast kui ka mõisast leitud ahjukahlid on omavahel väga sarnased (Russow 2006a; Allik 2011). Järelikult mõisnike ja linnakodanike tarbimine oli ühesugune.

Varauusaegses mõisas oli importkeraamika tõesti kasutusel, nii nagu magistritöös esitatud mõisaaegsed arheoloogilised leiud sellele viitavad. Käesolevast magistritööst on võimalik järeldusi teha, et need nõud, mis olid mõisas kasutusel, on sisse toodud. Need nõud ja esemed olid valdavalt Saksamaal ja üksikud mõnikord ka Madalmaadel valmistatud. Need nõud, mis olid mõisas kasutusel, olid kannud, graapenid, kausid, peekrid, mõnikord ka taldrikud. Võimalik, et esemed, mis olid rauast või muust metallist, tehti kohapeal ja sepistati mõisa sepikojas.

17. sajandil elasid mõisnikud vastupidiselt linnakodanikele talupoegade talumaja meenutavas, kuid märksa uhkema välimusega mõisahoones. Mõisa hoonete vanamoeline arhitektuur ja planeering võeti talupoegade kultuurist ja talumajade arhitektuurist üle (Ränk 2000; Hein 1998, 2005). Ajaloolane Tiit Rosenberg (1994) kirjutas, et linnadel olid oma mõisad, millest linnad elatusid, saades näiteks rendi näol tulusid, põllumajandussaadusi või pakkudes elamis- ja töövõimalusi oma linnakodanikele. Mõisad olid linnade jaoks põllu- ja majandusüksused. Gustav Ränk tõestas, et kindlustatud mõisamajade kõrval olid olemas puidust mõisamajad, mis tähendab antud kontekstis kindlustamata mõisahooneid.

Mõisatest avastatud ja leitud arheoloogilised leiud annavad selget ülevaadet mõisa ajaloo uurimisel ja tõlgendamisel ning heidavad valgust mõisa ajaloole. Käesolevast magistritööst järeldub ühtlasi, et need arheoloogilised leiud aitavad dokumente

tõlgendada ja neist aru saada. Need tõestavad ja kinnitavad ainult mõisa tegevuse ja mõisnike eluolu olemasolu ning on toeks ja lüliks mõisa ajaloo uurimisel, mõistmisel ja tõlgendamisel. Ühtlas näitab ja kinnitab minu uurimistöö leidudega pigem ainult seda, et mõisatest avastatud ja linnas toimunud arheoloogilistelt väljakaevamistelt saadud leide on siiski võimalik vaadelda, uurida ja võrrelda, et saada aimu mõisnike eluolust, -olmest ja materiaalsest kultuurist.

KOKKUVÕTE

Padise arheoloogiliste väljakaevamiste ja kunstiteadlase Raami juhatatud uuringute kohta on tavatult palju aruandeid, mis asuvad Muinsuskaitseameti arhiivis, on digiteeritud ja Muinsuskaitseameti koduleheküljele üles pandud. Enamik Padise arheoloogilistest leidudest Raami juhitud väljakaevamistel on aga teadmata kadunud. Viimati nähti Padise leide 1980. aastate lõpus Kultuurimälestiste Riiklikus Projekteerimise Instituudis (KRPI) aadressiga Lai 29, 31, Tallinn, enne kui KRPI likvideeriti ja selle asemele tekkisid uued restaureerimis- ja arhitektuuribürood.

See-eest on aastail 1978–1985 kestnud Olustvere suurte väljakaevamiste aruanded puudulikud, aruannete kirjutamine pole erinevate seisukohtade tõttu tänaseni lõpetatud. Näiteks 2003. aastal aitas arheoloog M. Mägi neist üht aruannet valmis kirjutada. Ja 1992. aastal sai arheoloog Valter Langi aruanne valmis. Kokku on jõutud valmis kirjutada kolm aruannet. Valdav enamus sealsest leiuainesest pärineb nooremast rauajast ja keskajast, mil seal oli küla. 17. sajandi alguses rajati küla asemele mõis. Mõisaga seostatavat 17.–18. sajandi leiuainest on suhteliselt vähe.

Keila linnuse arheoloogilised väljakaevamised on väga korralikult ja korrapäraselt dokumenteeritud. Kolmest käsitletavast objektist oli Keila linnuselt kogutud varauusaegne leiuaines kõige arvukam.

Nii Padise kui ka Keila mõisa leidude põhjal võib järeldada, et väliskaubanduse mõju mõisas oli tuntav ja hoomatav. Mõisa elanikud tarbisid sarnaselt linnaelanikega välismaalt tulnud kaupu nagu Westerwaldi kanne; tarbeesemeid nagu valgest savist piipe, sinist värvi klaasist, läbipaistvast klaasist või maalingutega peekreid; Madalmaadel toodetud nõusid nagu potte, kanne, graapeneid ja kausse; samuti teadmata maalt nõusid nagu pott, kann, graapen, kauss. Kahhelahjudele, milliseid talutaredes ei olnud, on tunnistuseks leitud ahjukahlid ja nende katked. Võimalik, et linnas toodeti graapeneid, kausse, kahhelkive ning neid toodi siis linnast mõisasse. Need ilmestavad aristokraatide eluolusid ja -laadi ja annavad aimu sellest, kuidas aristokraadid elasid ja tarbisid mõisas.

Olustvere kaevamistel kogutud leiuainese enamus pärineb Olustvere mõisa südame alal varem, raua- ja keskajal paiknenud asulakohalt. Mõisa ajast pärinevad valgest savist piipude katked, punase savinõu ja punased glasuuriga graapeni katked. Vaatamata Olustvere uuritud ala suurusele on mõisaaegseid leide leiukogus vähe. Kui Padise ja Keila arheoloogilised uuringud toimusid otse mõisahoonete (kas peahoone või kõrvalhoone) sees ja lähiumbruses, siis Olustvere kaevandid jäid mõisa pargi alale. See seletaks ka vaadeldava ajastu leidude vähesuse.

Olustvere mõisa lähedal on kaks asulakohta. Neist üks paikneb Olustvere praegusest mõisa peahoonest u 200 m kirdes. Selle asukoha leide käsitlesin käesolevas magistritöös ja need varauusaegsed leiud osutasid leidude vähesuse tõttu sellele, et selle asulakoha leiud on sarnased pigem külale kui mõisale. Teine asulakoht asub Olustvere praegusest mõisa härrastemajast u 600 m loode pool Papiorus, mida mõningatel andmetel nimetatakse Vanamõisaks. Käesolevas magistritöös on selle teise asulakoha leiud käsitlemata. Seega Olustvere vana mõisa õige ja täpne asukoht jääb praeguse uurimisseisu juures lahtiseks.

Võrreldes talurahva küladest ja taludest jäänud asulakohtadega on uuritud mõisaga seotud leiuaines täiesti erinev. Keraamikas domineeris mõisates punane glasuurkeraamika, samas kui talurahvaasulates oli varauusajal laialdaselt kasutusel lihtkedrakeraamilised nõud.

KASUTATUD KIRJANDUS

Käsikirjad

Alttoa, Kaur; Ernesaks, Maia; Tamm, Jaan 1991. Padise valla kultuurimälestised. Tallinn. Käsikiri Agu EMS OÜ arhiivis.

Allik, Andreas 2011. Ahjukahlid Tartu Lutsu tänav 2 arheoloogilises aineses. Bakalaureusetöö. Tartu. Käsikiri Tartu Ülikooli arheoloogia osakonna raamatukogus. http://www.arheo.ut.ee/docs/BA11_Allik.pdf, (vaadatud 07.05.2015).

Aluve, Kalvi; Raam, Villem 1957. Aruanne arhitektuuriajaloolistest tähelepanekutest varemete väljakaevamistel ja restaureerimisel. Tallinn. Käsikiri Muinsuskaitseameti arhiivis (P-114). ftp://195.80.111.130/pub/HTTP/DIGI_2013/pdf/eraT-0-76_001_0000112.pdf, (vaadatud 14.04.2015).

Arike, Urmas; Uuetalu, Heino 1991. Padise mõisa peahoone restaureerimis-kohandamise eskiisprojekt. Tallinn. Käsikiri Agu EMS OÜ arhiivis.

Aunroos, Anu-Liis 2015. Tartu keskaegsed reljeefsete kaunistustega klaasnõud. Bakalaureusetöö. Tartu. Käsikiri Tartu Ülikooli arheoloogia osakonna raamatukogus. dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/47131/Aunroos_BA15.pdf, (16.07.2016).

Bernotas, Rivo 2009. Aruanne arheoloogilisest järelevalvest Viljandimaal, ehitava Olustvere teenindus- ja maamajanduskooli ühiselamu ümrbuse pinnasetöödel 2008–2009. Tartu. Käsikiri Muinsuskaitseameti arhiivis (A-10353).

Hein, Ants 1980. Keila mõis ja park. Arhitektuuriajalooline ülevaade. Tallinn. Käsikiri Muinsuskaitseameti arhiivis.

ftp://195.80.111.130/pub/HTTP/DIGI_2013/pdf/eraT-0-76_001_0010641.pdf, (vaadatud 07.05.2015).

Kadakas, Villu 2005. Arheoloogilised uuringud Padise kloostri varemetes (reg nr 2921) aastal 2003 ruumide 2 ja 2 a piirkonnas. Tallinn. Käsikiri Muinsuskaitseameti arhiivis (A-7451).

Kadakas, Villu 2011a. Arheoloogilised uuringud Padise kloostri väravatorni keldrites (Padise küla, Padise vald, Harju maakond) (reg nr 2921). Keila. Käsikiri Muinsuskaitseameti arhiivis (A-10302).

Kadakas, Villu 2011b. Arheoloogilised uuringud Padise kloostri sisehoovis (Padise küla, Padise vald, Harju maakond) (reg nr 2921). Keila. Käsikiri Muinsuskaitseameti arhiivis (A-10303).

Kadakas, Villu 2013a. Padise klooster. Väravatorni keldrite treppide, võlvide ja aknaavade väljakaevamiste järgsed korrastustööd. Muinsuskaitseameti järelevalve aruanne (Kultuurimälestiste reg 2921). Keila. Käsikiri Muinsuskaitseameti arhiivis (A-11241).

Kangert, Nele 2013. Arheoloogia ja kogukond Rõuge, Padise ja Salme juhtumite näitel. Magistritöö. Tartu. Käsikiri Tartu Ülikooli arheoloogia osakonna raamatukogus.
www.arheo.ut.ee/docs/MA13_Kangert.pdf, (vaadatud 09.06.2016).

Kari, Juhan 2015. Eesti muinasaegsed kannused. Bakalaureusetöö. Töö. Käsikiri Tartu Ülikooli arheoloogia osakonna raamatukogus.
http://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/47143/Kari_BA15.pdf,
(vaadatud 28.01.2017).

Kivi, Kristel 2009. Uderna küla kesk- ja varauusajal. Magistritöö. Tartu. Käsikiri Tartu Ülikooli arheoloogia osakonna raamatukogus.
http://www.arheo.ut.ee/theses/Kristel_KiviMA2009.pdf, (vaadatud 01.05.2015).

Konsa, Marge 1999. Eesti 14.–16. sajandi ahjukahlid. Seminaritöö. Tartu. Käsikiri Tartu Ülikooli arheoloogia osakonna raamatukogus.

www.arheo.ut.ee/docs/Konsa1999sem1.pdf, (vaadatud 16.07.2016).

Kull, Kristiina 2010. 13.–14. sajandi emailmaalingutega klaaspeekrid Eestis. Bakalaureusetöö. Tartu. Käsikiri Tartu Ülikooli arheoloogia osakonna raamatukogus. www.arheo.ut.ee/theses/BA10_Kull.pdf, (16.07.2016).

Lang, Valter 1992. Aruanne arheoloogilistest väljakaevamistest Olustvere asulakohal 1. juunist 30. septembrini 1983. aastal. Tallinn. Käsikiri Tallinna Ülikooli Ajaloo Instituudi arhiivis.

Lavi, Ain 1980-1981. Aruanne arheoloogilistest uurimistödest Olustvere asulakohal 5. Septembrist – 15. oktoobrini 1978. a. Tallinn. Käsikiri Muinsuskaitseameti arhiivis (A–7343).

Lavi, Ain 2003. Aruanne arheoloogilistest päästekaevamistest Olustvere asulakohal 1979. a. Kaevandid I–III. Tallinn. Käsikiri Muinsuskaitseameti arhiivis (A–7342).

Leimus, Ivar 1987. Keila mõisa ehitusajalooline ülevaade. Tallinn. Käsikiri Agu EMS OÜ arhiivis.

Liiv, Margus 2014. Keskaegsed mõisamajad Eestis. Bakalaureusetöö. Tartu. Käsikiri Tartu Ülikooli arheoloogia osakonna raamatukogus. dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/41909/Liiv_BA14.pdf, (vaadatud 11.06.2016).

Mandel, Mati 1991. Keila 1991. a arheoloogiliste kaevamiste aruanne. Tallinn. Käsikiri Eesti Ajaloomuuseumi arhiivis.

Mandel, Mati 1995a. Aruanne arheoloogilistest proovikaevamistest Keila Jõepargis (endises mõisapargis) 1995. aastal. Käsikiri Tartu Ülikooli arheoloogia osakonna raamatukogu arhiivis.

Mandel, Mati 1995b. Keila väikelinnuse 1992.–1994. aasta kaevamisaruanne. Tallinn. Käsikiri Muinsuskaitseameti arhiivis (A–6410).

Mandel, Mati 1996a. Keila väikelinnuse 1995. a kaevamis- ja konserveerimistödearuanne. Tallinn. Käsikiri Muinsuskaitseameti arhiivis (A–6411).

Mandel, Mati 1996b. Aruanne arheoloogilistest proovikaevamistest Keila jõepargis (endises mõisapargis) 1995. aastal. Tallinn. Käsikiri Muinsuskaitseameti arhiivis (A–6412).

Nurk, Ragnar 2007. Arheoloogilised eeluuringud Keilas jõepargi kinnistul (KMR nr 21517, 17881, 17882). Tallinn. Käsikiri Muinsuskaitseameti arhiivis (A–8500). ftp://195.80.111.130/pub/HTTP/Arheoloogiliste%20uuringute%20aruanded/L-03500_A-eelu_2007_NurkR_ak%2017881jt_HarjuKeilaJ6esaar.pdf, (vaadatud 14.04.2015).

Pauts, Heikki 1997a. Keila keskaegse mõisahoone 1996. aasta arheoloogiliste kaevamiste aruanne. Tallinn. Käsikiri Muinsuskaitseameti arhiivis (A–6413).

Pauts, Heikki 1997b. Aruanne Keila keskaegse mõisahoone arheoloogilistest kaevamistest, konserveerimis- ja heakorrustustöödest 1997. aastal. Tallinn. Käsikiri Muinsuskaitseameti arhiivis (A–6414).

Pauts, Heikki 1998. Aruanne töödest Keila keskaegsel mõisakompleksil 1998. Tallinn. Käsikiri Harjumaa muuseumi arhiivis.

Potti, Henno; Joon Saar, Arne; Raam, Villem 1970. Aruanne 1969. aastal Padise kloostri varemeis toimunud uurimistöödest. Tallinn. Käsikiri Muinsuskaitseameti arhiivis (P–1207). ftp://195.80.111.130/pub/HTTP/DIGI_2013/pdf/eraT-0-76_001_0001069.pdf, (vaadatud 14.04.2015).

Pärnamäe, Gert 2007. 18. sajandi mõisaarhitektuur Eestis. Bakalaureusetöö. Tallinn. Käsikiri Tallinna Ülikooli ajaloo instituudis.

Sildre, Andres 1992. Keila väikelinnuse 1977.–1991. a väljakaevatud müürisäilmete konserveerimine. Tallinn. Käsikiri Agu EMS OÜ arhiivis.

Selirand, Urmas 1979. Keila keskaegse linnuse uurimistööde tulemusi. Diplomitöö. Tartu. Käsikiri Tartu Ülikooli arheoloogia osakonna raamatukogus.

Sokolovski, Vladimir 2007. Aruanne arheoloogilisest järelevalvest Padise mõisa härrastemaja kanalisatsioonitrassi rajamisel. Tallinn. Käsikiri Muinsuskaitseameti arhiivis (A–7490).

Suumaa, Lauri 1998. Arheoloogilised leiud Tallinna Dunkri tänava 4 kinnistu kaevamistelt. Peaseminaritöö. Tartu. Käsikiri Tartu Ülikooli arheoloogia osakonna raamatukogus.

Zobel, Rein; Raam, Villem 1963a. 1962. a väliuurimuste ja konserveerimistööde aruanne. Köide I. Tekstiline ja graafiline osa. Tallinn. Käsikiri Muinsuskaitseameti arhiivis.

Zobel, Rein; Raam, Villem 1963b. 1962. a väliuurimiste ja konserveerimistööde aruanne. Köide II. Fotod. Tallinn. Käsikiri Muinsuskaitseameti arhiivis.

Zobel, Rein; Raam, Villem 1963c. Täiendavaid graafilisi lisamaterjale end Padise kloostri varemete 1957. a teostatud uurimis- ja väljakaevamistööde aruandeile. Tallinn. Käsikiri Muinsuskaitseameti arhiivis (A–466).

Talvar, Peeter 2009. Aruanne arheoloogilistest eeluuringutest Harjumaal, Keilas jõepargi kinnistu kirdeosas. Tallinn. Käsikiri Muinsuskaitseameti arhiivis (A–9022).

Treuman, Katrin 2010. Aruanne arheoloogilise jälevalve teostamise kohta Keila linnas, Linnuse teel (jõepargi alal). Tallinn. Käsikiri Muinsuskaitseameti arhiivis (A–9021).

Treuman, Katrin 2012a. Aruanne arheoloogilise järelevalve teostamise kohta Harjumaal Keila linnas jõepargis seoses Keila jõe vasaku haru taasavamise ja silla ehitusega. Tallinn. Käsikiri Muinsuskaitseameti arhiivis (A–10794).

Treuman, Katrin 2012b. Aruanne arheoloogilise järelevalve teostamise kohta Harjumaal Keila linnas kinnistul Ülejõe tee 6 asulakohal nr 17879. Tallinn. Käsikiri Muinsuskaitseameti arhiivis (A–10795).

Vali, Jaan; Aluve, Kalvi; Raam, Villem 1978. Aruanne Keila väikelinnuse arheoloogilistest kaevamistest 1977. aastal. Tallinn. Käsikiri Muinsuskaitseameti arhiivis (P–3687).

Publikatsioonid

Alas, Askur 2003. Arheoloogid leidsid Padise kloostrist haruldase hiigelkatla. – Eesti Päevaleht 12.08.2003.

<http://epl.delfi.ee/news/eesti/arheoloogid-leidsid-padise-kloostrist-haruldase-hiigelkatla?id=50961526>, (vaadatud 01.05.2015).

Aluve, Kalvi 1993. Eesti keskaegsed linnused. Tallinn: Valgus, 45.

Arman, Harald (toim) 1965. Eesti arhitektuuri ajalugu. Tallinn: Eesti Raamat, 168–169.

Ariste, Paul 1965. Moo ja mõis. – Emakeele Seltsi aastaraamat 11. Tallinn, 105–110.

Backman, Sigbritt 2016. Hertonäs manor. From landed property to a museum. Helsingi, 13, 20–21.

Carlyle, Thomas 2014. A Short Introduction to the House of Hohenzollern.

Eller, Kahrut; Kalm, Anneli; Kadakas, Villu; Toos, Guido 2013. Anija varasemast mõisahoonest. – Harjumaa uurimusi IX: Arheoloogia kogumik. Keila.

Felicius, Johann Heinrich Faustus 2007 [1846]. Eestimaa aadelkonna vapiraamat. Tallinn: Valgus.

Gustavson, Heino 1976. Oletus ostus tõseks. – Harju elu, 2. nov.

Gustavson, Heino 1979. Keila. Tallinn: Eesti Raamat.

Haak, Arvi; Pärnamäe, Liina 2004. Arheoloogilised kaevamised Viljandi ordulinnusel 2002.–2003. aastal. – Viljandi muuseumi aastaraamat 2003. Viljandi muuseum.viljandimaa.ee/aastaraamat/2003/haak.pdf, (16.07.2016).

Hagemeister, Heinrich von; Bullhovden, F von 1836/1837. Materialien zu einer Geschichte der Landgüter Livlands T. 1–2. Riga: E. Frantzen.

Hein, Ants 1996. Palmse – Palmse, Ein Herrenhof in Estland. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus.

Hein, Ants 1998. Rootsiaegne mõisaarhitektuur Eestis: hinnanguid ja ümberhinnanguid. – Kunstiteaduslikke uurimusi 9. Eesti Kunstiteadlaste Ühing. Tallinn: Teaduste Akadeemia Kirjastus, 98–141.

Hein, Ants 2005a. Jacob Stael von Holstein ja Palladionism Eesti arhitektuuris. – Eesti kunsti ajalugu 2 - 1520–1770. Eesti Kunstiakadeemia. Tallinn.

Hein, Ants 2005b. Mõisaarhitektuur 18. sajandi algul ja keskpaigas. – Eesti kunsti ajalugu 2 - 1520–1770. Eesti Kunstiakadeemia. Tallinn.

Hein, Ants 2005c. Mõisaarhitektuur Rootsi ajal. – Eesti kunsti ajalugu 2 - 1520–1770. Eesti Kunstiakadeemia. Tallinn.

Hein, Ants 2015. Padise kandi mõisad. – Padise pärand. Padise, 46–57.

Jonuks, Tõnno 2002. Preliminary investigations at Kiltsi manorhouse in West-Viru county. – Arheoloogilised välitööd Eestis 2001, 144–151. Tallinn.

Jonuks, Tõnno 2010. Kui vana on Kiltsi mõis? Arheoloogilised uuringud Kiltsis 2001–2010. – Eestielu.ee 24.11.2010. <http://eestielu.delfi.ee/laanevirumaa/elu/kui-vana-on-kiltsi-mois-arheoloogilised-uuringud-kiltsis-2001-2010?id=43899633>, (vaadatud 13.06.2016).

Jonuks, Tõnno 2012. Kiltsi mõis – keskaegsest kivimajast esindusliku härrastehooneni. Virumaa muuseumid.

Kaevats, Ülo; Varrak, Toomas (toim) 1995. Eesti Entsüklopeedia, 8. köide. Tallinn: Eesti Enstüklopeediakirjastus.

Kadakas, Villu 2004. Various investigations in Tallinn and Harjumaa. – Arheoloogilised välitööd Eestis 2003. Tallinn, 160–175.

Kadakas, Villu 2011c. First results of new excavations in Padise monastery. Further study issues. – Colonists on the shores of the gulf of Finland. Medieval settlement in the coastal regions of Estonia and Finland. Vantaa, 27.

http://projects.centralbaltic.eu/images/files/result_pdf/PAVAMAB_result2_Colonists_on_the_Shores_of_the_Gulf_of_Finland_ENG, (vaadatud 10.06.2016).

Kadakas, Villu 2012. Archaeological studies in Padise monastery. – Arheoloogilised välitööd Eestis 2011. Tallinn, 58, 60–62.

www.arheoloogia.ee/ave2011/AVE2011_Kadakas_Padise.pdf, (vaadatud 11.06.2016).

Kadakas, Villu 2013b. Keskaegne maja Kõue-Triigi mõisa keldirtes. – Muinsuskaitse aastaraamat 2012. Tallinn, 20–21.

www.digar.ee/arhiiv/et/download/248361, (vaadatud 11.06.2016).

Kadakas, Villu 2015. Padise klooster. – Padise pärand. Padise, 10–23.

Kadakas, Villu 2016. Kolga kloostimõisa jäänused. – Muinsuskaitse aastaraamat 2015. Tallinn.

Kahk, Juhan (toim) 1992. Mõisate rajamine – Eesti Talurahvaajalugu I köide. Tallinn: Olion, 212–214.

Kaljuvee, Gertrud 2012. – Anijal kaevati välja ajalooline mõisamüür. – Sõnumitooja 30.10.2012. <http://sonumitooja.ee/anijal-kaevati-vaelja-ajalooline-moisamueuer/>, (vaadatud 11.06.2016).

Kalm, Anneli; Eller, Kahrut; Toos, Guido 2013. Preliminary archaeological investigation in front of Anija manor house. – Arheoloogilised välitööd Eestis 2012. Tallinn, 251–258.

www.arheologia.ee/ave2012/AVE2012_Kalmjt.pdf, (vaadatud 11.06.2016).

Kriiska, Aivar 2008. Narva savipiibud I. – Maal, linnas ja linnuses. Uurimusi Narva piirkonna ajaloost. Narva Muuseumi toimetised, 8, 64–109.

Kriiska, Aivar 2010. Suitsetajate horisont. Pilguheit suitsetamise ajaloo algusse Eestis. – Horisont 6/2010. <http://labor.horisont.ee/fb5/?q=node/1536>, (vaadatud 19.04.2015).

Kõrver, Maire 2007. Koluvere lossis käivad arheoloogilised kaevamised. – Nädaline 31.07.2007.

<http://www.raplamaa.ee/et/uudised/31-view-289.html>, (vaadatud 13.06.2016).

Lapin, Leonhard 2011. Helmi Üprus - minu vaimne ema. – Sirp 13.10.2011.
<http://www.sirp.ee/s1-artiklid/arhitektuur/helmi-ueprus-minu-vaimne-ema/>,
(vaadatud 05.06.2016).

Leimus, Ivar 2002. Mõõgavendade pitser - märk Saksa-Taani salasõjast. – Tuna 1/2002.
Tallinn, 26.
http://www.arhiiv.ee/public/TUNA/Artiklid_Biblio/LeimusIvar_Moogavendade_TUNA2002_1.pdf, (vaadatud 07.06.2016).

Lévi-Strauss, Claude 2012. Ajalugu ja etnoloogia - Strukturaalantropoloogia. Tallinn:
TLÜ kirjastus.

Maiste, Juhan 1996, 2005. Eestimaa mõisad. Manorial Architecture in Estonia.
Gutsarchitekture in Estland. Tallinn: Kunst.

Maiste, Juhan 2002. Andrea Palladio ja palladionism Eesti XVIII sajandi
mõisarahitektuuris. - Tulnud teed tagasi. Eesti Kunstiakadeemia Restaureerimiskooli
väljaanded 1. Eesti Kunstiakadeemia Toimetised 12. Tallinn.

Maiste, Juhan; Bachmann, Karin 2008. Muinsuskaitse eritingimused. Põltsamaa
jõeääre detailplaneeringu koostamiseks. Tallinn.

Maiste, Juhan; Tenno, Ann 2004. Läbi aegade. Manor Houses of Estonia. Tallinn.

Mandel, Mati 1977. Arheoloogilised kaevamised Keilas. – Harju elu, 19. nov.

Mandel, Mati 1994. Arheoloogilistest uurimistöödest Keila väikelinnusel. – Harjumaa
uurimusi I. Harju Muuseum 1989-1993. Artikleid ja aruandeid. Keila, 8–18.

Markus, Kersti 2009. Misjonär või mõisnik. Tsistertslaste roll 13. sajandi Eestis. – Acta
Historica Tallinnensia 14/1, 3, 20, 23. www.kirj.ee/public/Acta_hist/2009/issue_1/acta-2009-14-3-30.pdf, (vaadatud 10.06.2016).

Matthis, Moa 2010. Maria Eleonora - drottningen som sa nej. Bonniers.

Mehler, Natscha 2009. The Perception and Interpretation of Hanseatic Material Culture in the North Atlantic: Problems and Suggestions. Journal of the North Atlantic (Special Volume 1: Archaeologies of the Early Modern North Atlantic). https://histarch.univie.ac.at/fileadmin/user_upload/ag_histarch/PDF-Dateien/Mehler/Mehler_2009_JONA.pdf, (vaadatud 05.06.2016).

Mõstlik, Anu 2000. Tartu näitab keskaja haruldasi klaasnõusid. – Õhtuleht 22.11.2000. <http://www.oh tuleht.ee/99167/tartu-naitab-keskaja-haruldasi-klaasnousid>, (vaadatud 16.07.2016).

Mölder, Oskar 2003. Saja-aastane park väärrib tähelepanu. – Sakala 26.04.2003. <http://sakala.postimees.ee/2393941/saja-aastane-park-vaarib-tahelepanu>, (vaadatud 16.07.2016)

Naan, Gustav (toim) 1987. Eesti Nõukogude Entsüklopeedia, 2. köide. Tallinn: Valgus.

Nerman, Robert 2003. Raekojast nelja versta kaugusel Paldiski maantee ääres asus Haabersti linnamõis. <http://epl.delfi.ee/news/eesti/raekojast-nelja-versta-kaugusel-paldiski-maantee-aares-asus-haabersti-linnamois?id=50953497>, (vaadatud 16.07.2016).

Nõmm, Gerli 2015. Ants Hein: et ühte korralikku lauset paberile saada, tuleb see viis korda läbi kirjutada. <http://kultuur.err.ee/v/cab1fb9b-f5b6-4705-a97e-54dbabe4842d>, (vaadatud 10.06.2016).

Pallo, Sirje; Russow, Erki 2008. Piiburaamat / Book of Pipes. Tallinn.

Pauts, Heiki 1996. Archaeological Investigation on a Medieval Manor-Complex in Keila. – Arheoloogilised välitööd Eestis 1996. Tallinn: Stilus 7, 114–123.

Pauts, Heiki 1997c. Excavations on a medieval manor-complex in Keila in 1997. – Arheoloogilised välitööd Eestis 1997. Tallinn, 53–61.

Praust, Valdo 2012. Võrumaa mõisad. Tallinn: Tänapäev.

Remmel, Mari-Ann 2008. Mõisalegendid: Harjumaa. Tallinn: Tänapäev, 16, 390, 393, 422.

Ridbeck, Heino 2005. Padise läbi aegade. Tallinn, 16–17, 20–21, 36, 50–54, 157–158, 166, 168.

Rohtla, Nele 2011. Kiltsi mõisa peahoone ja tiibhoonete restaureerimine. – Muinsuskaitse aastaraamat 2010. Tallinn, 6–9.
<http://www.digar.ee/arhiiv/et/download/248359>, (vaadatud 13.06.2016).

Rosenberg, Tiit 1977. Tumala mõisa majandus aastail 1722–1777. – Ajaloolaseid töid VI. TÜ ajalooringi kogumik. Tartu, 85.

Rosenberg, Tiit 1994. Eesti mõisad. Tallinn: Olion, 7-55.

Rosenberg, Tiit 2004. Mõisnikust talunikuks. Saksa põllumehed Eestis. – Horisont 6/2004. http://www.loodusajakiri.ee/horisont/artikkel369_356.html, (vaadatud 08.05.2015).

Russow, Erki 2006a. Importkeraamika Lääne-Eesti linnades 13.–17. sajandil. Tallinn.

Russow, Erki 2006b. Post-Medieval archaeology in Estonia. – Archaeological Research in Estonia 1865–2005. Tartu.
www.oapen.org/download?type=document&docid=423937, (vaadatud 13.06.2016).

Russow, Erki 2006c. Uusaja arheoloogia Eestis. – Arheoloogiline uurimistöo Eestis 1865–2005. Tartu.

<http://www.arheo.ut.ee/08EA1Russow.pdf>, (vaadatud 13.06.2016).

Russow, Erki (toim) 2012. Padise ja Vantaa. Keskaja sild Padise ja Vantaa vahel. Keskiajan silta Padisen ja Vantaan välillä. Padise.

Ränk, Gustav 1971. Die älteren baltischen Herrenhöfe in Estland. Stockholm.

Ränk, Gustav 1996 [1949]. Asustusvormid ja taluehitised – Vana-Eesti rahvas ja kultuur. Tartu: Ilmamaa, 67–97.

Ränk, Gustav 2000a [1966]. Balti mõisate ehituskultuur enne suuri stiiliperioode. – Müüt ja ajalugu. Eesti mõttelugu 32. Tartu: Ilmamaa, 278–285.

Ränk, Gustav 2000b [1974]. Eesti küla, talu ja mõis. – Müüt ja ajalugu. Eesti mõttelugu 32. Tartu: Ilmamaa, 286–293.

Saare, Tiit 2006. Eesti mõisnike vapid. Tallinn: Argo.

Soom, Arnold 1954. Der Herrenhof in Estland im 17. Jahrhundert. Lund.

Stackelberg, Otto Magnus von 1931. Genealogisches Handbuch der estländischen Ritterschaft, Bd.: 1. Görlitz.

<http://daten.digital-e-sammlungen.de/~db/bsb00000600/images/index.html?seite=99>,

(vaadatud 16.07.2016).

Stock, Ulrich 2009. Selters oder Selters. – Zeit Online 05.03.2009.

<http://www.zeit.de/2009/11/Selters>, (vaadatud 15.07.2016).

Stryk, Leonhard von 1877. Beiträge zur Geschichte der Rittergüter Livlands. Erster Teil, Der ehstnische District mit vier karten. Dorpat: C. Mattiesen.

Särg, Alo 2007. Viljandimaa mõisad ja mõisnikud. Tallinn: Argo.

Transehe-Roseneck, Astaf von 1929. Genealogisches Handbuch der livländischen Ritterschaft, Bd.: 1. Görlitz.

<http://daten.digital-sammlungen.de/~db/bsb00000558/images/index.html?seite=169>,
(vaadatud 16.07.2016).

Tvauri, Andres 2007. Arheoloogilised leiud Põltsamaa linnusest – Põltsamaa muuseumi toimetised. Põltsamaa.

Tvauri, Andres 2013. Archaeological investigations on the sites of the glassworks of Central Estonia. – Arheoloogilised välitööd Eestis 2012. Tallinn, 259–270.
www.arheoloogia.ee/ave2012/AVE2012_Tvauri.pdf, (vaadatud 05.06.2016).

Tvauri, Andres; Metsallik, Romeo 2007a. The Production of the workshop of potter Johann Rehn of Tartu (ca 1684–1708). – Arheoloogilised välitööd Eestis 2006. Tallinn.
<http://www.kirj.ee/public/va-arh/arch-2006-1-2.pdf>, (vaadatud 05.06.2016).

Tvauri, Andres; Metsallik, Romeo 2007b. Tartu pottsepa Johann Rehni töökoja (umbes 1684–1708) toodang. ERMI aastaraamat 50. Tartu.

Tuulse, Armin 1942. Die Burgen in Estland und Lettland. Tartu.

Tuulse, Armin 2013. Linnad ja lossid. Eesti mõttelugu 114. Tartu: Ilmamaa.

Undusk, Jaan 2007. Ajalookirjutusest Eestis ja eksiilis Teise maailmasõja järel. Võhiku mõtted. – Tuna 1/2007. Tallinn, 22.

http://www.arhiiv.ee/public/TUNA/Artiklid_Biblio/UnduskJaan_Ajalookirjutusest_TUNA2007_1.pdf, (vaadatud 12.06.2016).

Vaga, Voldemar 1931. Das Schloss Pöltsamaa, ein Denkmal der Kunst des 18. Jahrhunderts in Estland. Tartu: Druck von C. Mattiesen.

Vinnal, Hannes 2010. Balti aadli elulaad arveraamatute peeglis. Mõisnikuperekond de la Barre kaubalis-rahalisel suhtel 1730. ja 1740. aastatel. – Tuna 3/10. Tallinn, 68–69. http://www.arhiiv.ee/public/TUNA/Artiklid_Biblio/VinnalHannes_Balti_aadli_TUNA2010_3.pdf, (vaadatud 12.06.2016).

Vunk, Aldur 2000. Mentaliteedi peegeldus Pärnu kahlileidudel. Linnaarheoloogia teoreetilisi aspekte. – Eesti Arheoloogiaajakiri = Estonian Journal of Archaeology, 4, 2, 151–174.

Vunk, Aldur 2006. Narvast, Suur tänav 22–26, leitud 16.–18. sajandi ahjupotid ja kahlid. – Linnas ja linnuses. Uurimusi Narva ajaloo kohta. Narva Muuseum. Toimetised, 6, 75–89.

Õuema, Tarmo 2007a. Koluvere lossi ehitus võib aastateks venima jääda. – Lääne Elu 13.09.2007. <http://www.le.ee/vana/?a=uudised&b=5564>, (vaadatud 13.06.2016).

Õuema, Tarmo 2007b. Koluvere lossi ehitus võib aastateks venima jääda. – Lääne Elu 13.09.2007.

<http://www.koluvere.com/artiklid/1%C3%A4%C3%A4ne-elu/2007/09/13/koluvere-lossi-ehitus-v%C3%B5ib-aastateks-venima-j%C3%A4da.html>, (vaadatud 13.06.2016).

SUMMARY

This master's thesis is entitled "The material culture of early modern manors in the light of archaeological findings of Padise, Keila and Olustvere manor".

This master's thesis consists of five chapters: they are the manor in early modern period, Padise, Keila and Olustvere Manor and the discussions and conclusions. The first chapter of "The manor in early modern period" is divided into one sub-heading: the manor. The second chapter "Padise Manor" is divided into three sub-headings: the brief overview of the Padise Manor history, the characterization of the Padise Manor material culture and the Padise Manor excavation reports; the third chapter "Keila Manor" is divided into three sub-headings: the brief overview of the Keila Manor history, the characterization of the Keila Manor material culture and the Keila Manor excavation reports and finally, the fourth chapter "Olustvere Manor" is divided into three sub-headings: the brief overview of the Olustvere Manor history, the characterization of the Olustvere Manor material culture and the Olustvere Manor excavation reports. In the last fifth chapter "The discussion and the conclusions" is two sub-sections: the results of the research and the conclusions. The end of the master's thesis consists of a summary, the bibliography list, the english summary and notes. This master's thesis is richly illustrated with photographs, which are added to this master's thesis and photographed by the author of the master's thesis.

About Padise archaeological excavations are a lot of reports, which are located in the archives of the National Heritage Board and the National Heritage Board has also digitized and posted on the website, however, most of Padise archaeological finds Villem Raam led excavations are missing. Last seen Padise findings in the late 1980s, the National Cultural Heritage Institute of Design (in estonian *Kultuurimälestiste Riiklik Projekteerimise Instituut*; short *KRPI*) at Lai 29, 31, Tallinn before KRPI dissolved and in its place came the new restoration and architectural firms.

The reports of Olustvere excavations, which lasted from 1978 until 1985, are incomplete, writing reports is not due to the different positions finished. For example, in 2003 an archaeologist Marika Mägi helped one of them ready to write a report. And in 1992 an archaeologist Valter Lang became one report form three report to complete. Totally has been written and finished only three reports. The big majority of the material as there since the finding comes from a younger iron age into the middle age, when in territory of Olustvere was a village. Mansion built on the early 17th century in the village on the pitch. With 17th–18th century associated findings of Olustvere Manor is relatively few.

Keila stronghold archaeological excavations are very well and regularly documented. The collected findings of Keila stronghold from the early modern period are in master's thesis the three deal subject of the most numerous.

On the basis of Keila and Padise Manor findings can be concluded that the impact of foreign trade in mansions was noticeable and comprehensible. The manor owners consumed similarly residents of the town goods from abroad as the Westerwald jug; everyday items such as white clay pipes, blue glass, clear glass or with paintings goblet; the Netherlands produced dishes such as a pot, a tripod pipkin, a pitcher, a bowl; as well as the unknown land of dishes such as a pot, a tripod pipkin, a pitcher, a bowl. The tiles and their fragments are the testimony for tiles stoves which were in the houses of manors and were not in the farmhouses. It is possible that the city produced a tripod pipkins, a bowls, a tiles and then they were brought from the city to the estate. They findings illustrate the aristocratic life and style and give an idea of how the aristocrats lived and consumed in a mansion.

In Olustvere excavations gathered majority of a findings comes from a settlement floor of the iron and the middle age what have located in area of Olustvere Manor complex. The fragments of white clay pipes, fragments red clay pot and glazed red clay tripod pipkin derived from the manor of the time. Despite the big size of the studied area of Olustvere Manor are the findings of manor time in the collections of findings very little. If Padise

and Keila archaeological studies were made straight inside and vicinity of the manor building (the main buildings or the outbuildings) then the Olustvere cavities were made in park of Olustvere Manor. This would explain shortage of the observed era findings.

The findings of studied manor subjects are from the peasant villages and farms behind the settlement sites totally different. In a ceramic dominated in the manors red clay glazed ceramic, while in the peasant settlements of early modern age are widely used simple ceramic dishes which were made in the spin-method.

Olustvere manor house near are two settlement site. Present one of them is located from Olustvere manor house about 200 meters northeast. I have dealt they findings of settlement in this master's thesis and they findings of early modern times pointed due to the lack of findings to that the findings of this settlement site are similar rather to the village than the manor. Another settlement site is situated form Olustvere manor house about 600 meters northwest in Papioru (in english *the Valley of Priest*) what is called also Vanamõisa (in english *the Old Manor*). I did not dealt in this master's thesis the findings of the second settlement site. Consequently, the exact location of the old manor Olustvere is at the current state of research unknown and undecided.

The stove tiles are belonged specifically to environment of the mansion (and town). For example, the stove tiles were found from Padise and Keila Manor. Special mention deserve from Keila Manor found ceramic tiles with portraits of king of Sweden Gustav II Adolf and his wife queen Maria Eleonora of Brandenburg. The people of German society state used in early modern times just a glass-made globets.

Alongside of insured manor houses coexisted a wooden manor houses, which in this context means unfortified mansions. Ethnologist Gustav Ränk, who fled into exile in Sweden during World War II, was used to study the architecture of the manor in Stockholm, Sweden in the archives and found out that the 17th century reduction information basis was on 360 nationalized mansions only 14 stone buildings. For a good

example, Helsinki, Finland nearby Herttonäs Manor were on 17th century wooden buildings, before they were burned at the end of the 17th century and then began inventory and documentation for the purpose of compensating.

LISAD

Lisa 1. Padise mõisa arheoloogiliste leidude fotod

Foto 1. Pada HMK 7766 / A 763.

Foto 2. Piipude (VK) katked HMK peanumbrita: 10–15.

Foto 3. Glasuuriga Madalmaade punase keraamilise (PGLKHOL) graapeni katked HMK peanumbrita: 46–47, 51.

Foto 4. Frecheni kivitseraamilise (FRECH2) kannu katke HMK peanumbrita: 53.

Foto 5. Duingeni kivikeraamilise (DUING) nõu põhi HMK peanumbrita: 137.

Foto 6. Lõõmutusega Siegburgi kivikeraamilise (SIEG3b) kannu serv ja sanga katke HMK peanumbrita: 140.

Foto 7. Punase (PK) põrandaplaadi katke HMK peanumbrita: 142.

Foto 8. Glasuuriga punase keraamilise (PGLK) graapeni servad HMK peanumbrita: 157–158.

Foto 9. Duingeni kivikeraamilise (DUING) nõu serv HMK peanumbrita: 251.

Foto 10. Glasuuriga punase (PGLK) põrandaplaadi katke HMK peanumbrita: 259.

Foto 11. Sinise maalinguga fajansstaldriku (FAJ) killud HMK peanumbrita: 391–393.

Foto 12. Musta glasuuriga punase(PGLK) kahhelkivi katked HMK peanumbrita: 406–410.

Foto 13. Glasuuriga punase keraamilise (PGLK) graapeni serv HMK peanumbrita: 504.

Foto 14. Westwoldi tüüpi kivistraamilise (WEST) kannu kül HMK peanumbrita: 513.

Foto 15. Westwoldi tüüpi kivistraamilise (WEST) kannu küljed HMK peanumbrita: 510–512.

Foto 16. Glasuuriga punase keraamilise (PGLK) graapeni serv HMK peanumbrita: 647.

Foto 17. Musta glasuuriga punase (PGLK) kahhelkivi katked HMK peanumbrita: 656–659.

Foto 18. Glasuuriga punase keraamilise (PGLK) graapeni serv HMK peanumbrita: 679.

Foto 19. Glasuuriga punase keraamilise (PGLK) graapeni külg HMK peanumbrita: 696.

Foto 20. Punase (PGLK) õõnespoti serv HMK peanumbrita: 731.

Foto 21. Glasuuriga punase (PGLK) põrandaplaadi katke HMK peanumbrita: 827.

Foto 22. Glasuuriga Madalmaade punase keraamilise (PGLKHOL) graapeni katke HMK peanumbrita: 843.

Foto 23. Musta glasuuriga punase (PGLK) kahhelkivi katked HMK peanumbrita: 853.

Foto 24. Ornamenteeritud piibu (VK) katke HMK peanumbrita: 861.

Foto 25. Angoobmaalingutega punase (PMGLK) kausi serv MK peanumbrita: 860.

Foto 26. Glasuuriga Madalmaade punase keraamilise (PGLKHOL) graapeni katke koos sangaga HMK peanumbrita: 45.

Foto 27. Duingeni kivikeraamilise (DUING) nõu HMK peanumbrita: 79.

Foto 28. Maalingutega punase (PMGLK) kausi serv HMK peanumbrita: 706 – 708.

Foto 29. Musta glasuuriga punase (PGLK) kahhelkivi HMK peanumbrita: 822.

Foto 30. Musta glasuuriga punase (PGLK) kahhelkivi HMK peanumbrita: 847.

Foto 31. Glasuuriga punase (PGLK) põrandaplaadi katke HMK peanumbrita: 646.

Foto 32. Glasuuriga punase (PGLK) põrandaplaadi katke HMK peanumbrita: 797.

Foto 33. Glasuuriga punase (PGLK) põrandaplaadi katke HMK peanumbrita: 741.

Lisa 2. Keila mõisa arheoloogiliste leidude fotod

Foto 34. Sinise maalinguga fajansstaldriku (FAJ) serv AM 23153 A 498: 791.

Foto 35. Värvilise maalinguga fajansstaldriku (FAJ) põhi AM 23153 A 498: 776.

Foto 36. Klaaspeekri põhja katke AM 23153 A 498: 736.

Foto 37. Dekoreeritud (VK) piibu kaha AM 23153 A 498: 638.

Foto 38. Raereni kivikeraamilise (RAER1) kannu kokkuliimitud küljed AM 23153 A 498: 567, 580, 591, 604, 614.

Foto 39. Musta glasuuriga kaetud punase keraamilise (PGLK) kahhelkivi katked AM 23153 A 498: 447–448, 450, 456.

Foto 40. Musta glasuuriga kaetud punase keraamilise (PGLK) kahhelkivi katked AM 23153 A 498: 378, 383–384, 389–390.

Foto 41. Musta glasuuriga punase keraamilise (PGLK) kahhelkivi katked AM 23153 A 498: 180, 176, 178, 181.

Foto 42. Suure malmpaja katke, leiunumber AM 23153 A 498: 651.

Foto 43. Varauusaegse punase keraamilise (PK) katusekivi AM 23153 A 498: 787.

Foto 44. Barokne aknanurgik leiunumbriga AM 23153 A 498: 310.

Foto 45. Terviklik glasuuritud punane keraamiline (PGLK) põrandaplaat AM 23153 A 498: 329.

Foto 46. Musta glasuuriga põlenud punase keraamilise (PGLK) kahhelkivi katked AM 23153 A 498: 329.

Foto 47. Punase keraamilise (PK) ahjupoti põhi AM 23153 A 498: 432.

Foto 48. Valge glasuuriga punase keraamilise (PGLK) ja barokse voolisega kahhelkivi katked AM 23153 A 498: 742, 744.

Foto 49. Duingeni (DUING) pisikese kannu katke HMK 1155/1-152 A 28.

Foto 50. Glasuuriga punase keraamilise (PGLK) kausi sang HMK 1155/1-152 A 15.

Foto 51. Pruuni glasuuriga punase keraamilise (PGLK) kahhelkivi katked HMK 1155/1–152 A 22.

Foto 52. Vasakul on vaarikat meenutava ornamendiga peekri tükk HMK 1155/1–152 A 66 ja paremal ilmselt joogipeekri jala katke HMK 1155/1–152 A 63.

Foto 53. Glasuuriga punase keraamilise (PGLK) graapeni serv ja 2 jalga HMK 1155/1–152 A 143.

Foto 54. Pruuni glasuuriga punase keraamilise (PGLK) kahli katked HMK 1155/1–152 A 87.

Foto 55. Glasuuriga punase keraamilise (PGLK) graapeni käepideme katke HMK 1155/1–152 A 80.

Foto 56. Rohelise glasuuriga valge keraamilise (VGLK) graapeni katked HMK 2270/1–55 A 196.

Foto 57. Rohelise glasuuriga punase keraamilise (PGLK) kahhelkivi katked HMK 2270/1–55 A 179.

Foto 58. Kannus HMK 2270/1–55 A 173.

Foto 59. Noapea ots HMK 3013/1-76 A 226.

Foto 60. Klaaseseme katked HMK 3013/1-176 A 309.

Foto 61. Vasakul on glasuuri ja maalinguga punase keraamilise (PMGLK) kausi 2 serva HMK 3013/1–176 A 312 ja paremal glasuuriga punase keraamilise (PGLK) graapeni 2 serva HMK 3013/1–176 A 312.

Foto 62. Duingeni (DUING) kivikeraamilise topsi põhi HMK 3013/1–176 A 301.

Foto 63. Peekrite katked HMK 3013/1–176 A 362.

Foto 64. Mängukahuri osad HMK 3488/1–76 A 417.

Foto 65. Musta glasuuriga punase keraamilise (PGLK) rootsiaegse kahhelkivi katked HMK 4494/1–162 A 553.

Foto 66. Musta glasuuriga punase keraamilise (PGLK) rootsiaegse kahhelkivi katked HMK 4494/1-162 A 553.

Foto 67. Musta glasuuriga punase keraamilise (PGLK) rootsiaegse kahhelkivi katked HMK 4494/1-162 A 561, 562.

Foto 68. Sinist värvi klaasnõu, ilmselt peekri 16 tükki HMK 4494/1–162 A 560.

Foto 69. Ornamenteeritud (VK) piipude katked HMK 4494/1–162 A 516.

Foto 70. Glasuuriga punase keraamilise (PGLK) graapeni käepideme katke HMK 4494/1–162 A 552.

Foto 71. Rootsi kuninganna Maria Eleonora von Brandenburgi näoga musta glasuuriga punase keraamilise kahhelkivi katked HMK 4494/1–162 A 573.

Foto 72. Ornamenteeritud musta glasuuriga punase keraamilise (PGLK) kahhelkivi katked HMK 4494/1–162 A 573.

Foto 73. Pruuni glasuuriga lille õitega ornameenteeritud punase keraamilise (PGLK) kahhelkivi katked HMK 4494/1–62 A 573.

Foto 74. Pruuni glasuuriga lille õitega ornameenteeritud punase keraamilise (PGLK) kahhelkivi katke HMK 4494/1–62 A 565.

Foto 75. Seltersi kivikeraamilise (SELTERS) mineraalveepudeli katked HMK 4494/1-162 A 579.

Foto 76. Westerwaldi tüüpi kivikeraamilise (WEST) kannu katked HMK 4494/1-162 A 580.

Foto 77. Värvilise maalinguga klaasi põhi HMK 4494/1–162 A 577.

Foto 78. Pisikeste pudelite kaelad HMK 4494/1–162 A 576.

Foto 79. Glasuuriga punase keraamilise (PGLK) graapeni käepide HMK 4494/1-162 A 582.

Foto 80. Piibukaha (VK) HMK 4494/1-162 A 607.

Foto 81. Piibukahade (VK) katked HMK 4494/1-162 A 608.

Foto 82. Piibukaha (VK) HMK 4494/1-162 A 606.

Foto 83. Westerwaldi tüüpi kivistkeraamilise (WEST) kannu katked HMK 5384/1-97 A 655.

Foto 84. Westwoldi tüüpi kiviõeraamilise (WEST) kannu katke HMK 5384/1-97 A 640.

Foto 85. Westwoldi tüüpi kiviõeraamilise (WEST) kannu katked HMK 5384/1-97 A 648.

Foto 86. Madalmaade punase glasuurkeraamilise (PGLKHOLL) kannu sanga katke ja serv HMK 5384/1–97 A 654.

Foto 87. Musta glasuuriga punase keraamilise (PGLK) kahhelkivi katked HMK 4494/1–162 A 610.

Foto 88. Sinise peekri 4 kildu HMK 5384/1–97 A 637.

Foto 89. Rohelise glasuuriga ornamenteeritud (PGLK) kahhelkivi katked HMK 5384/1–97 A 673.

Foto 90. Ornamenteeritud piipude (VK) katked HMK 5560/1–35 A 727.

Foto 91. Musta glasuuriga punaste keraamiliste kahelkivide katked HMK 5560/1–35 A 754.

Foto 92. Sinise maalinguga fajansstaldriku (FAJ) serv HMK 7767/1–38 A 769.

Foto 93. Glasuuriga punaste keraamiliste (PGLK) graapenite servad HMK 5560/1–35 A 751.

Foto 94. Klaasnõude tükid HMK 5560/1–35 A 732.

Foto 95. Westerwaldi tüüpi kivikeraamilise (WEST) kannu katked HMK 5560/1–35 A 731.

Foto 96. Westerwaldi tüüpi kivikeraamilise (WEST) kannu katke HMK 5560/1–35 A 761.

Foto 97. Kollast värvi glasuuriga punase keraamilise (PGLK) kahhelkivi katke HMK 5560/1–35 A 754.

Foto 98. Glasuuriga punaste keraamiliste (PGLK) graapenite põhjad ja jalgade katked HMK 5560/1–35 A 753.

Foto 99. Punase keraamilise (PGLK) kahhelkivi katke HMK 7767/1–38 A 787.

Foto 100. Figuuri ornamendiga Raereni kivikeraamilise (RAER2) kannu katke HMK 7767/1–38 A 787.

Foto 101. Maalitud glasuuriga punase keraamilise (PMGLK) kausi serv HMK 8801/1–17 A 884.

Foto 102. Musta glasuuriga punase keraamilise (PGLK) kahhelkivi katke HMK 5384/1–97 A 643.

Foto 103. Musta glasuuriga punase keraamilise (PGLK) kahhelkivi katke HMK 5384/1–97 A 643.

Lisa 3. Olustvere mõisa arheoloogiliste leidude fotod

Foto 106. Nael AI 4998: 30.

Foto 107. Seltersi kivitseraamilise (SELTERS) mineraalveepudeli katke AI 4998: 86.

Foto 108. Pronksist sõrmus AI 4998: 77.

Foto 109. Glasuuriga punase keraamilise (PGLK) graapeni külg AI 4998: 62.

Foto 110. Punase keraamilise (PK) poti põhi AI 4998: 94.

Foto 111. Glasuuriga punase keraamilise (PGLK) graapeni külg AI 4998: 94.

Foto 112. Rauast pistnoa teravik AI 4998: 190.

Foto 113. Helmes AI 4998: 234.

Foto 114. Glasuuriga punase keraamilise (PGLK) graapeni külg AI 4998: 387.

Foto 115. Glasuuriga punase keraamilise (PGLK) graapeni laineline külg AI 4998: 563.

Foto 116. Glasuuriga punase keraamilise (PGLK) graapeni külg AI 4998: 626.

Foto 117. Rauast noa teravik AI 4998: 636.

Foto 118. Rauast kannus AI 4998: 674.

Foto 119. Rauast rõngas AI 4998: 675.

Foto 120. Ornamendiga (VK) piibu katke AI 4998: 727.

Foto 121. Luust poolik puhkpill AI 4998: 825.

Foto 122. Pronksist spiraalsõrmus AI 4998: 850.

Foto 123. Rauast nuga AI 4998: 978.

Foto 124. Rauast nooleots AI 4998: 1063.

Foto 125. Rauast pannal AI 4998: 1582.

Foto 126. Rauast pannal AI 4998: 2131.

Foto 127. Pronksist spiraalsõrmus AI 4998: 2195.

Foto 128. Piibu (VK) katked AI 4998: 2209-2210.

Foto 129. Piibu (VK) katke AI 4998: 2277.

Foto 130. Krihvli katke AI 4998: 2754.

Foto 131. Glasuuriga punase (PGLK) graapeni jala katke AI 4998: 3216.

Foto 132. Glasuuriga punase (PGLK) graapeni serv AI 4998: 3276.

Foto 133. Luust nööp AI 4998: 4903.

Foto 134. Frecheni kivitkeraamilise (FRECH2) kannu külj AI 4998: 6525.

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Gert Pärnamäe,

- annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

„Varauusaegsete mõisate materiaalne kultuur Padise, Keila ja Olustvere mõisa arheoloogiliste leidude valgusel“, mille juhendajad on Andres Tvauri ja Marge Konsa,

- reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
- üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
- olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
- kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, **10.05.2017**